

Katarzyna Darecka*

orcid.org/0000-0002-3261-1653

Gotyckie drzwi na Żuławach i w ich bezpośrednim otoczeniu. Konstrukcja, okucia, kolorystyka

Gothic Doors in and around the Żuławy Region. Construction, Ironwork and Colors

Słowa kluczowe: gotyckie drzwi, konstrukcja, okucia, kolorystyka, Żuławy

Keywords: Gothic doors, construction, ironwork, colors, Żuławy

Wprowadzenie

Drzwi to kluczowy element każdego budynku, stanowiący techniczne zamknięcie otworu wejściowego lub przejściowego z jednej przestrzeni do drugiej. To też detal, który może mieć walory artystyczne i symboliczne, a także jest świadectwem dawnej sztuki rzemieślniczej: stolarskiej, kowalskiej czy też snycerskiej.

Kwerendę zachowanych obiektów stolarki drzwiowej w żuławskich gotyckich kościołach przeprowadzono w latach 2003–2004 oraz 2022–2023 w ramach analizy porównawczej z drzwiami gdańskimi wykonywanej do mającej się ukazać książki: *Drzwi i wrota w Gdańsku od średniowiecza do współczesności*. Zarówno zgromadzony materiał, jak i liczba zachowanych przykładów skłoniły autorkę do szerszych badań tego tematu. Badaniem objęto Żuławę Wiślaną, a w celu pokazania różnorodnych rozwiązań także wybrane przykłady z ich najbliższej okolicy (z pominięciem Gdańska). Zakres czasowy określono na XIV–XVI w., a nawet na początek XVII. Wynikał on z tak długiego okresu stosowania na wskazanym obszarze rozwiązań gotyckich¹. Celem opracowania jest przede wszystkim udokumentowanie i utrwalenie wartości drzwi, często zaniedbanych i niedocenianych ze względu na prostotę rozwiązań, a także zwrócenie uwagi na ich dużą historyczną i naukową wartość, która być może przyczyni

Introduction

Doors are a critical feature of any building, sealing the entrance or passage from one space to another. They can also be of artistic and symbolic significance, and serve as testament to the historic craftsmanship of joiners, carpenters, blacksmiths and woodcarvers.

A survey of surviving doors in Gothic churches of the Żuławy region was carried out during 2003–2004 and 2022–2023 in order to compare them to Gdańsk doors as part of a study conducted for a forthcoming book: *Doors and gates in Gdańsk from the Middle Ages to the present day*. Both the doors previously analyzed and the number of extant examples in Żuławę prompted the author to look further into this subject. The survey focused on Żuławę Wiślaną (a fenland area in the Vistula River delta), with a few examples also selected from neighboring regions (excluding Gdańsk) in order to show a variety of door design and craftsmanship solutions. The time period represented by the doors extends between the fourteenth and the sixteenth centuries, and even the beginning of the seventeenth century. This is due to the enduring popularity of Gothic designs in this region. The fundamental aim of this study was to compile a lasting record of these doors, many of which are neglected and underappreciated because of their simple designs, and also to highlight

* dr, Muzeum Gdańska, Pracownia Konserwacji Architektury, kustosz dyplomowany

* Ph.D., Museum of Gdańsk, Architectural Conservation Studio, qualified curator

Cytowanie / Citation: Darecka K. Gothic Doors in and around the Żuławy Region. Construction, Ironwork and Colors. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2024, 78:7–28

Otrzymano / Received: 7.09.2023 • **Zaakceptowano / Accepted:** 2.04.2024

doi: 10.48234/WK78DOORS

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

się do ich dalszego zachowania i poddania profesjonalnej konserwacji. W świetle współczesnej tendencji do wymiany dawnych stolarek na nowe jest to bardzo istotne. Metodą badawczą była zabytkoznawcza analiza zastosowanych rozwiązań, polegająca w głównej mierze na opracowaniu szczegółowych inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowych. Pozwoliły one na wyodrębnienie elementów pierwotnych oraz powstałych na skutek przeróbek, napraw czy modernizacji. Umożliwiły również rozpoznanie i interpretację szczegółów konstrukcji i ich porównanie. Poza tym analizowano ślady użytkowania, technikę wykonania – także okuć, obróbkę drewna. Badania konserwatorskie pierwotnej kolorystyki w postaci sondażowych odkrywek wykonano w bardzo okrojonym zakresie – tylko tam, gdzie nie wpływały na estetykę stolarki i nie były widoczne na powierzchni. Pomocna w tym była także analiza lica przy użyciu szkła powiększającego. Wnioski i ustalenia badawcze zawarte w niniejszym artykule mogą ulec weryfikacji i uszczegółowieniu po przeprowadzeniu prac konserwatorskich i badań dendrochronologicznych.

Żuławskie drzwi nie były jeszcze tematem odrębnej publikacji. Natomiast o gotyckiej stolarni drzwiowej z innych terenów Pomorza, czy szerzej – Polski i północnej Europy, wspominało kilku badaczy, którzy zwracali uwagę na budowę, dekorację, kolorystykę i okucia [Schmitz 1905; Borowski 1920; Lütcke 1933; Singer 1927; Baranowska-Fietkiewicz 2006; Legendziewicz, Małachowicz 2001, 2002; Legendziewicz 2002, 2004a, 2004b; Darecka 2005, 2009; Kriegseisen 2010; Spatzier 2020]. Należy tutaj również wymienić artykuł Jana Tajchmana o systematyce dawnych drzwi pod względem formy, konstrukcji i dekoracji [Tajchman 1991]. Istotnym zagadnieniem w analizowaniu stolarki są kowalskie okucia, które również były tematem kilku publikacji [Stuttman 1927; Kopydłowski 1958; Guć--Jednaszewska 1976, 1978; Baranowska-Fietkiewicz 2006; Weissenberger 2011].

Gotyckie stolarki i stolarki o gotyckich cechach zachowały się w stosunkowo wielu miejscach na Żuławach. Zwykle znajdują się one w wejściach do zakrystii lub krucht bocznych niewielkich kościołów w Miłoradzu, Nowej Kościelnicy, Kończewicach, Lubieszewie, Krzywym Kole, Koźlinach, Trutnowach, Marynowach, Mątowach Wielkich. Drzwi zewnętrzne zachowały się tylko w kościołach w Mątowach Wielkich i w Trutnowach. Badaniem objęto również stolarki z pobliskich kościołów w Pasłęku, Starogardzie Gdańskim, Tczewie, a także w Pelplinie, z uwagi na ich ciekawe, wyróżniające się spośród innych rozwiązania. Należy także wspomnieć imponujące, dużych rozmiarów i najstarsze wśród analizowanych przykładów drzwi znajdujące się w wejściu do kościoła zamku krzyżackiego w Malborku. Ustalenie dokładnego czasu powstania większości wymienionych drzwi jest znacznie utrudnione, ponieważ użyta w nich forma, konstrukcja, a także okucia mogły być stosowane przez długi okres: od XIV do początku XVII w. Czasami podpowiedzią w tym

their significant evidential and historical value, which may help contribute to their continued preservation and ensure that they undergo professional conservation. Given the modern-day tendency to replace old windows and doors with new models, this is very important. The methodology chosen for this study was to conduct a comprehensive survey and analysis of the doors, primarily by recording them using drawings and detailed measurements. This enabled the original elements to be identified and distinguished from those representing alterations, repairs or modernization. It also allowed construction details to be identified, interpreted and compared. Traces of use, manufacturing techniques (including those of ironwork components) and joinery techniques were also analyzed. Analysis to determine original color schemes by removing layers within a small test area was carried out to a very limited extent—only where this did not affect the aesthetics of the joinery and would not be visible on the surface. Examining the face of the door using a magnifying glass was also helpful in this analysis. The conclusions and analytical findings presented in this article may still be verified and fleshed out once conservation work and dendrochronological dating has been completed.

Żuławy doors have not yet been the subject of a stand-alone publication. However, Gothic doors from other parts of Pomerania, or more broadly—Poland and northern Europe, have been mentioned by several researchers, who drew attention to their construction, decoration, color schemes and ironwork [Schmitz 1905; Borowski 1920; Lütcke 1933; Singer 1927; Baranowska-Fietkiewicz 2006; Legendziewicz, Małachowicz 2001, 2002; Legendziewicz 2002, 2004a, 2004b; Darecka 2005, 2009; Kriegseisen 2010; Spatzier 2020]. Also noteworthy is Jan Tajchman's article about the classification of historical doors in terms of their form, construction and decoration [Tajchman 1991]. One important aspect in the study of doors is their ironwork, which has also been the subject of several publications [Stuttman 1927; Kopydłowski 1958; Guć--Jednaszewska 1976, 1978; Baranowska-Fietkiewicz 2006; Weissenberger 2011].

Gothic doors and those with Gothic features have survived in a relatively large number of locations in the Żuławy region. They are usually found in the entrances to sacristies or side porches of small churches in the villages of Miłoradz, Nowa Kościelnica, Kończewice, Lubieszewo, Krzywe Koło, Koźliny, Trutnowy, Marynowy and Mątowy Wielkie. External doors have only survived in the churches at Mątowy Wielkie and Trutnowy. This study also extended to the doors of nearby churches in Pasłęk, Starogard Gdański, Tczew and Pelplin, due to their interesting designs, which differentiate them from the others. It is also worth mentioning the oldest of the analyzed examples, namely the large, impressive entrance door of the church at the Teutonic castle in Malbork. Determining exactly when the majority of these doors were made is especially difficult, as their form, construction, and ironwork were

zadaniu była historia budowy [Schmid 1909; Zirkwitz 1940; Lubocka 1976–1979] czy rozbudowy architektury, analiza ościeży, usytuowanie haków do zawiasów czy przekształcenia samej stolarki i zachowane ślady po wcześniejszych detalach. Wiele z wymienionych drzwi poddawanych było naprawom, przeróbkom czy modernizacji. Często uściślenie datowania możliwe byłoby jedynie poprzez wykonanie badań dendrochronologicznych.

Konstrukcja

Do budowy skrzydeł drzwiowych w okresie gotyku stosowano przede wszystkim konstrukcje deskowe. Pionowe dechy znacznych szerokości łączone były ze sobą w większe płaszczyzny na kilka sposobów: przy użyciu nabijanych poziomych listew (lub listew czołowych), wsuwanych w specjalnie wycięte rowki szpung, nabijanych kratownic (prostokątnych lub romboidalnych) lub drugiej warstwy desek (tym razem o układzie poziomym).

Prezentowane drzwi można podzielić według wymienionych typów konstrukcji. Najprostszą, deskowo-listwową zastosowano w drzwiach prowadzących do kruchty południowej kościoła w Starej Kościelnicy, do zakrystii w Miłoradzu czy w Kończewicach (ryc. 1). Listwy przytwierdzano kutymi gwoźdźmi na wylot, a po przeciwnej stronie zaginano ich końcówki, co stanowiło trwałe wzmocnienie. Liczba gwoździ uzależniona była od szerokości listew: w przypadku ok. 14 cm występowały w jednym poziomie (Stara Kościelnica), w przypadku ok. 24–27 cm w trzech poziomach (Miłoradz, Mątowy Wielkie). Dodatkowym łącznikiem w konstrukcjach deskowych były zawiasy, które mogły być montowane na deskach lub na poziomych listwach i wówczas gwoździe przechodziły również na wylot aż do rewersu (Kończewice). Większej uwagi wymagają drzwi zewnętrzne znajdujące się w kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Mątowach Wielkich (ryc. 2). W ostrołucznym otworze (o wymiarach 161 x 367 cm) wstawiono jedno rozwierane sosnowe skrzydło ze stałą drewnianą częścią w podłuczcu². Dodatkowo w skrzydle znajduje się otwór (58 x 98 cm) zasłonięty małymi drzwiczkami. Służył on prawdopodobnie jako rodzaj wizjera. Montowanie listew w tym przypadku wykonano odmiennie niż w pozostałych przykładach – gwoździe wbijano od strony awersu dech, a zawinięte końcówki trzpieni występują na listwach. Jak wspomniano wcześniej, trudno datować tę stolarkę. Użyte zawiasy pasowe z zakończeniami w formie lilijek ze skręconymi prętami stanowiącymi ramiona przypominają zastosowane w Marynowach z datą 1610 (o czym szerzej w dalszej części). Można zatem postawić hipotezę, że powstały w XVI/XVII w.

Zakrystię z kościoła w Krzywym Kole zamykają drzwi deskowe z listwami i jeszcze dodatkowymi zastrzałami w układzie X (ryc. 3). Zarówno listwy poziome, jak i zastrzały zamocowano gwoźdźmi o zróżnicowanej wielkości łebków (zastrzały mniejszymi)

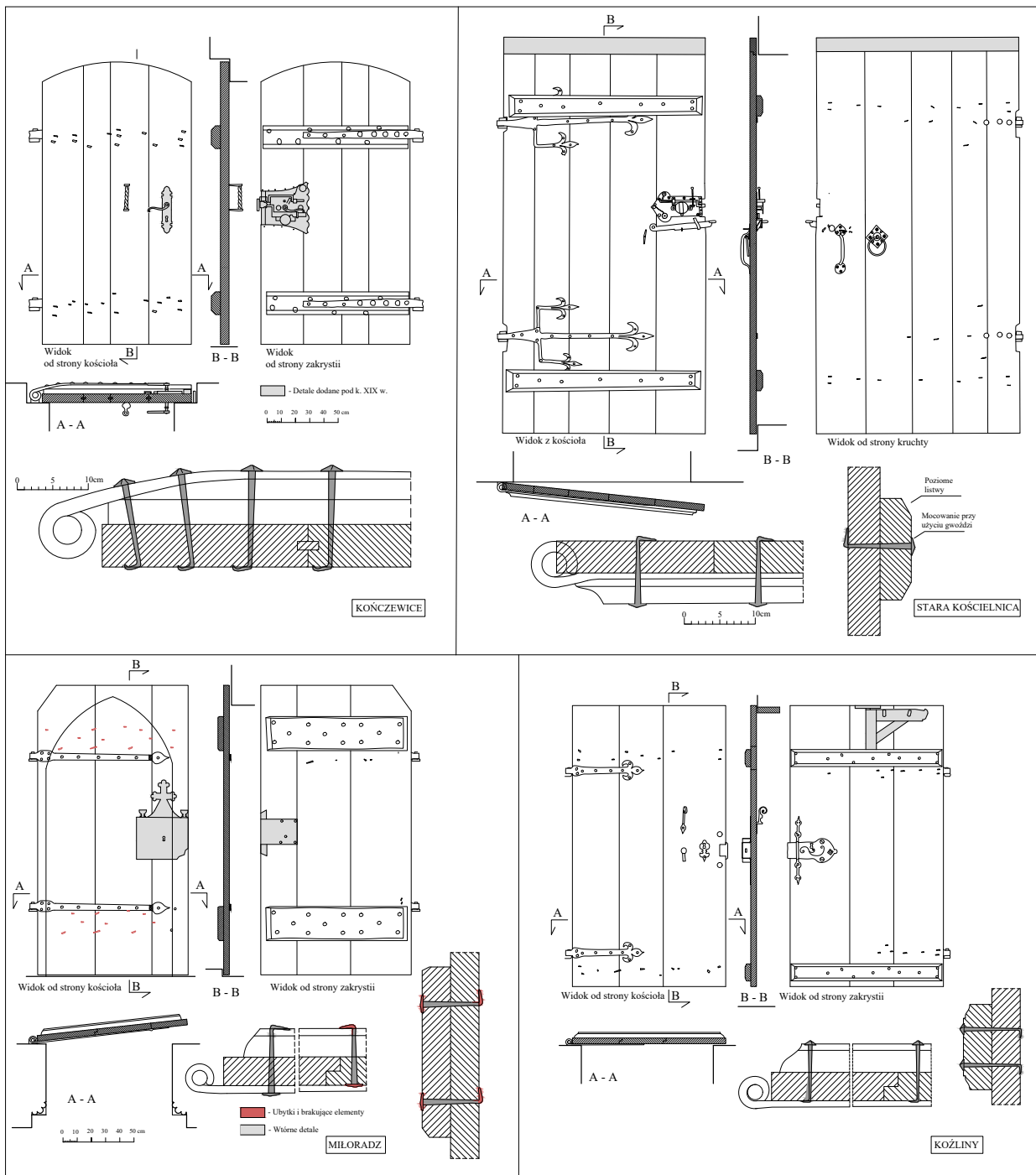
used over a very long period: from the fourteenth to the early seventeenth century. Sometimes clues can be found in the history of the construction [Schmid 1909; Zirkwitz 1940; Lubocka 1976–1979] or expansion of their parent buildings, in the analysis of door surrounds, the position of hinge pintles, alterations to the door itself and evidence of earlier details. Many of the aforementioned doors have undergone repairs, modifications and modernization. Often the only way to date them accurately would be through dendrochronological analysis.

Construction

During the Gothic period, doors were predominantly made of timber boards. To create a door leaf, vertical planks of considerable width were joined together in a number of ways: by nailing horizontal battens (or ledges) to them; by dovetailing ledges into grooves cut into the planks; or by fixing a frame in the form of a wooden grid (either rectangular or diagonal) or a second layer of planks (arranged horizontally) to them.

The doors presented in this article can be divided into the aforementioned categories. Nailed-on ledge construction was used for the door of the south porch of the church in Stara Kościelnica, and for the sacristy door in both Miłoradz and Kończewice (Fig. 1). Nailed-on ledges were fixed to the boards using clenched nails, i.e. ones which passed through the entire thickness of the door with the tips of their shafts being bent over on the other side to secure them. The number of nails used depended on the width of the ledges: one row of nails was used where the ledge was circa 14 cm wide (Stara Kościelnica), three rows for those measuring circa 24–27 cm (Miłoradz and Mątowy Wielkie). Hinges were another element which helped hold board doors together. These were affixed either to the boards themselves or to horizontal battens, and in these instances clenched nails were also used (Kończewice). The external door of the Church of St. Peter and St. Paul the Apostles in Mątowy Wielkie (Fig. 2) has a rather more complex construction. It consists of a single leaf made of pine, fitted in a pointed-arched opening (measuring 161 x 367 cm) with a fixed wooden panel filling the top of the arch. The leaf itself also features an opening (58 x 98 cm) closed by a small door. This probably served as a type of hatch. In this case, the ledges were fixed to the planks differently than in the other examples—the nails were driven in through the face of the boards, and their clenched ends are visible on the ledges. As mentioned earlier, it is difficult to date these doors. The strap hinges on them have fleur-de-lis terminals with twisted rods forming the leaves. They are reminiscent of those used on the door from Marynowy, one of which has the year 1610 inscribed on it (more of which later). Hence, we can speculate that the door may have been made in the sixteenth/seventeenth century.

The sacristy of the church in Krzywe Koło is closed by a ledged door with the addition of braces forming

Ryc. 1. Drzwi o konstrukcji deskowo-listwowej z kościołów w Końcówkach, Starej Kościelnicy, Miłoradzu i Koźlinach; autorką wszystkich inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowych i fotografii, wykonanych w 2023 r., jest K. Darecka.

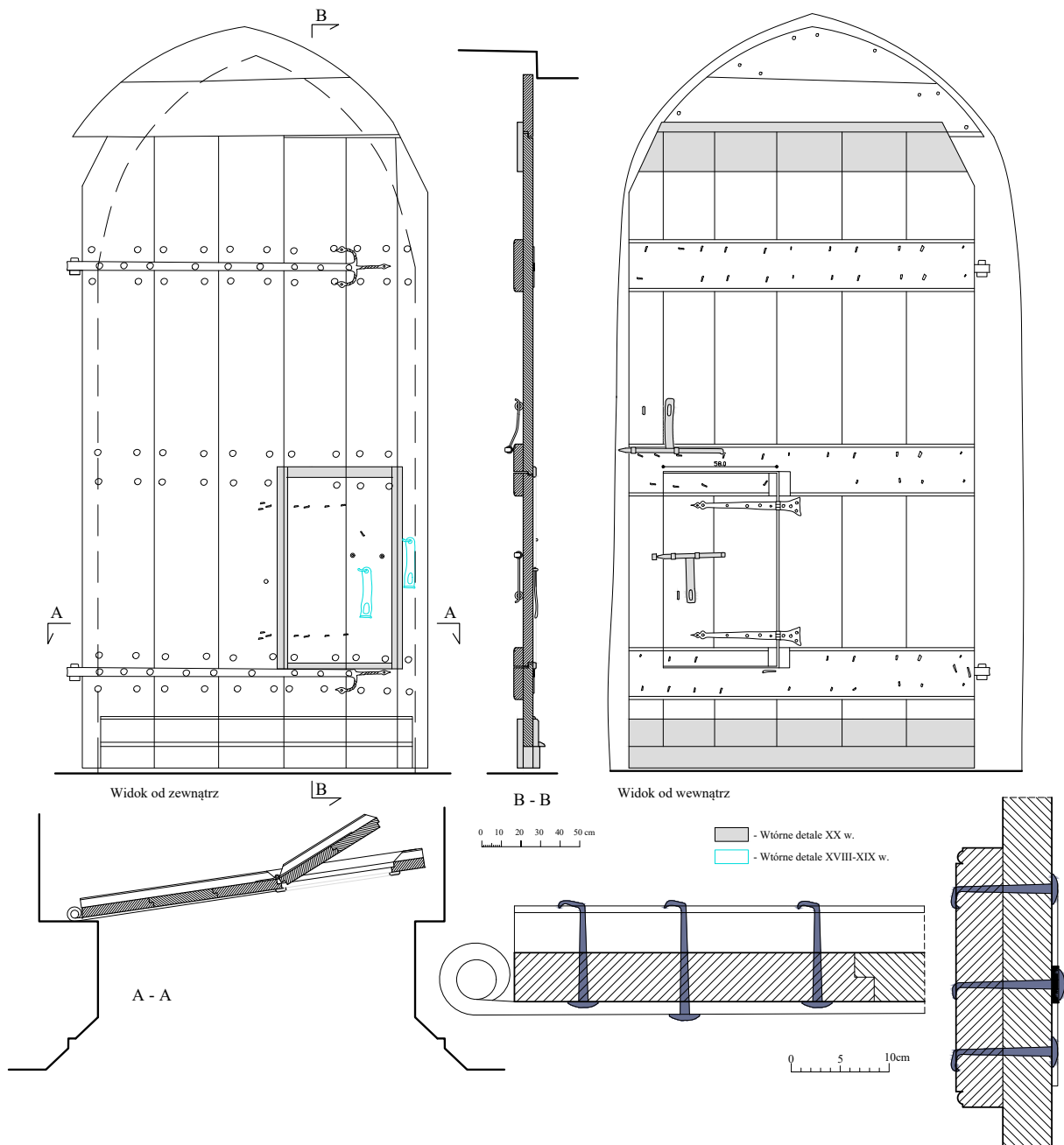
Fig. 1. Board doors with nailed-on ledges from churches in Końcówce, Stara Kościelnica, Miłoradz and Koźliny. All recording and photography was done in 2023 by K. Darecka.

przechodzącymi na wylot. Zastrzały stykały się z listwami w specjalnie przygotowanym wcięciu, aby zapewnić im większą sztywność i zapobiec rozsuwaniu.

Konstrukcje deskowo-szpungowe reprezentują stolarki z kruchty południowej w Miłoradzu i z zakrystii w Marynowach (ryc. 4). W obu przypadkach szpungki mają szfowane krawędzie, a delikatnie zbieżną formę tylko te z Miłoradza. Zostały także do nich dodane

a saltire (X-shaped cross) (Fig. 3). Both the horizontal ledges and the braces were fixed using clenched nails with heads of various sizes (smaller ones for the braces). The ledges were rebated at the point where they adjoin the braces, to make the braces stiffer and prevent them from splaying.

Board doors with dovetailed ledges are found in the south porch at Miłoradz and in the sacristy

Ryc. 2. Drzwi zewnętrzne kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Mątowach Wielkich.
 Fig. 2. External door of the Church of St. Peter and St. Paul the Apostles, Mątowy Wielkie.

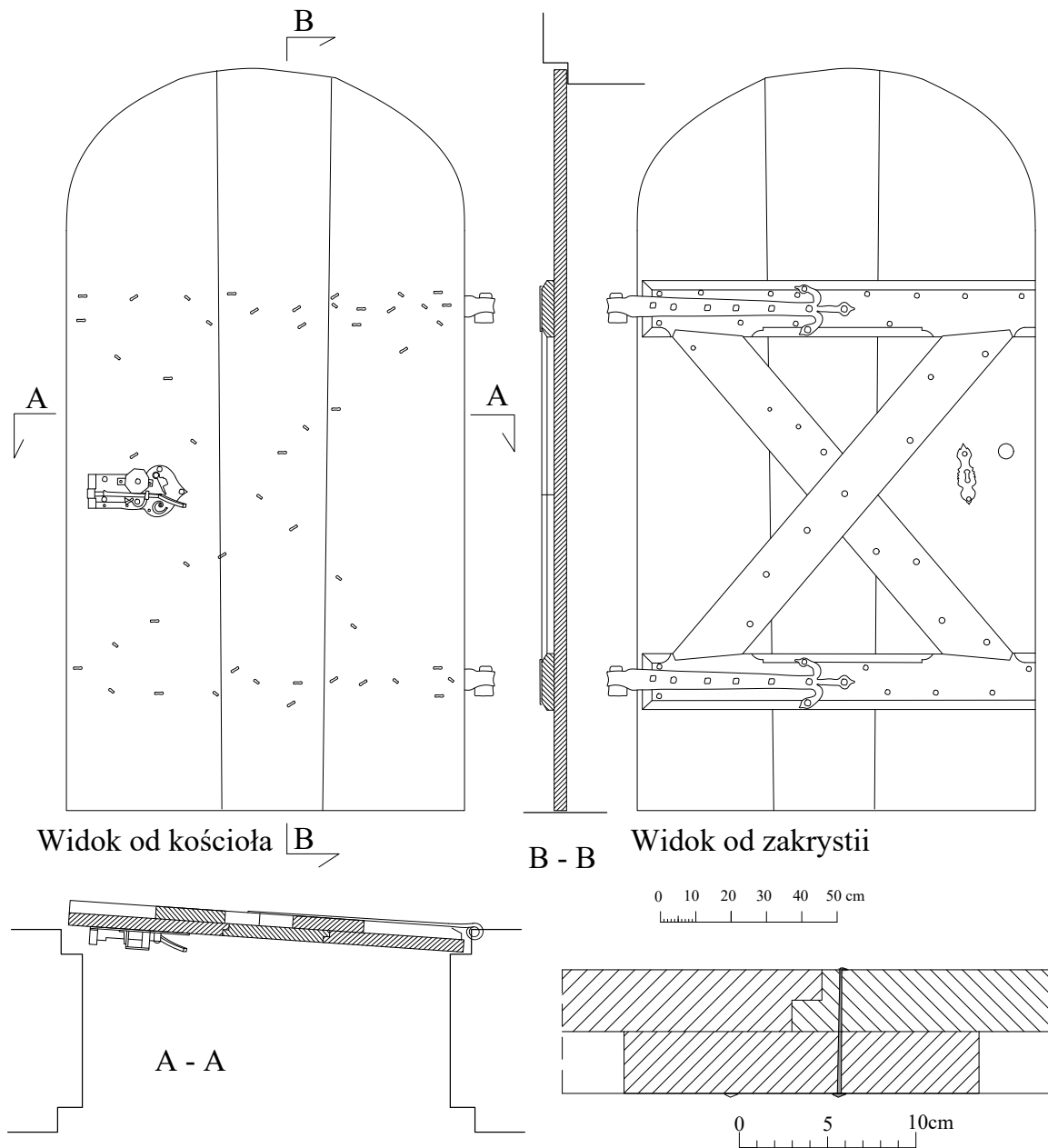
w okresie późniejszym kolejne wzmacniające konstrukcją listwy poziome i ukośne. Możliwe też, że jednocześnie wymieniono lub dodano jedną skrajną deskę.

Do tej grupy należy również zaliczyć drzwi zamykające zakrystię w Starogardzie Gdańskim (ryc. 5), jednak ich budowa ma dodatkowe cechy całkowicie indywidualne i nietypowe. Trzy szerokie deski zostały tam połączone, tak jak w innych stolarkach, poziomymi szpungami o zbieżnym przebiegu, ale również dwiema nieco węższymi od nich szpungami (a nie nabijanymi listwami) skośnymi w formie X.

Kolejny zespół konstrukcji stanowią drzwi deskowe opierzone kratownicami. Jednoskrzydłowe z żuław-

at Marynowy (Fig. 4). In both instances the ledges have chamfered edges, whilst only those in Miłoradz have a slightly wedged shape. At a later date, further horizontal ledges and diagonal braces were added to these doors for structural reinforcement. An end board may also have been replaced or added at the same time.

This group also includes the door of the sacristy in Starogard Gdański (Fig. 5), though its construction has some additional, highly individual and unusual features. It comprises three wide planks joined together, as in other examples, using dovetailed horizontal ledges of tapered shape, but with the addition of two some-

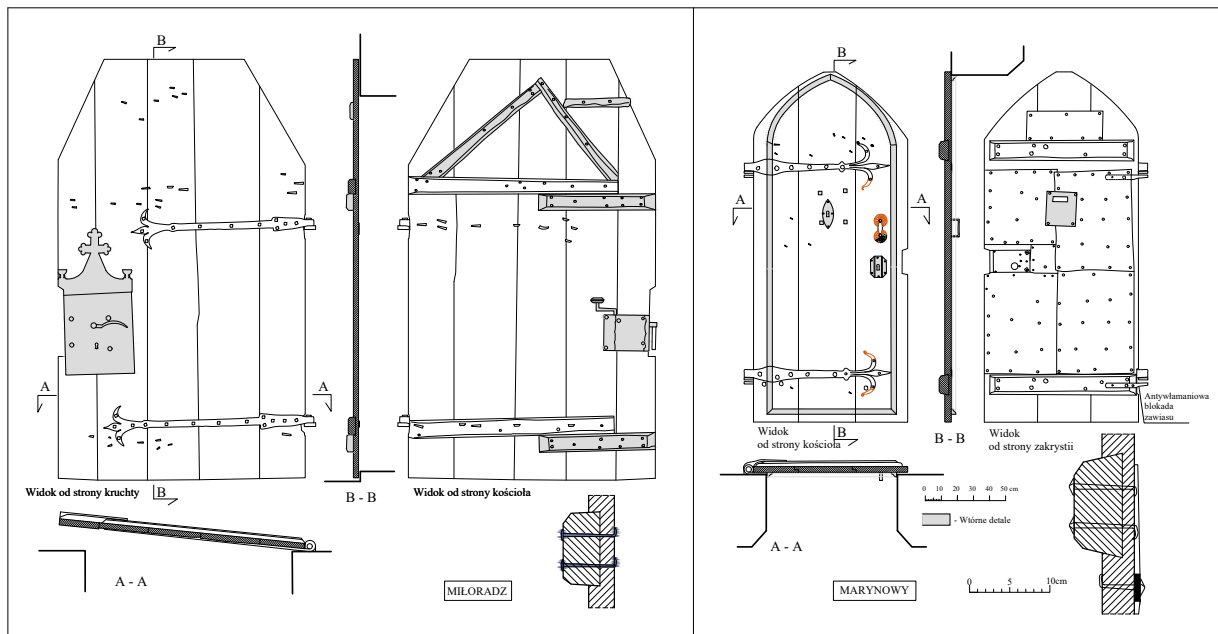
Ryc. 3. Drzwi deskowo-listwowe z zastrzałami w kościele Znalezienia Krzyża Świętego w Krzywym Kole.

Fig. 3. Ledged and braced door from the Church of the Discovery of the Holy Cross, Krzywe Koło.

szych kościołów opierono prostokątnymi kratownicami o zróżnicowanych wielkościach: od 22 x 24,5 cm do 31,5 x 40 cm (ryc. 6). Od strony rewersu miały one dodatkowe wzmocnienia w postaci wsuwanych szpung lub nabijanych listew z zastrzałem. W każdym przypadku wszystkie elementy spajane były licznymi gwoździami, z wyjątkiem kościoła w Starej Kościelnicy, gdzie kratownicę przytwierdzono przy użyciu drewnianych kołków przechodzących na wylot. Drzwi znajdujące się po wschodniej stronie kościoła w Trutnowach opierono kratownicą prostokątną wzbogaconą ukośnymi poprzeczkami w formie X. Ten układ (choć później-

what narrower dovetailed diagonal braces forming a saltire cross.

Another type of construction is represented by doors to which a wooden frame in the form of a grid is attached. Single-leaf doors in Żuławy churches feature portcullis (rectangular) framing in which the individual grid cells are of various sizes: from 22 × 24.5 cm to 31.5 × 40 cm (Fig. 6). On the reverse side they are additionally reinforced with either dovetailed or nailed-on ledges with a brace. In each case, all of the elements were held together with numerous nails, except for the door from the church in Stara Kościelnica, where the

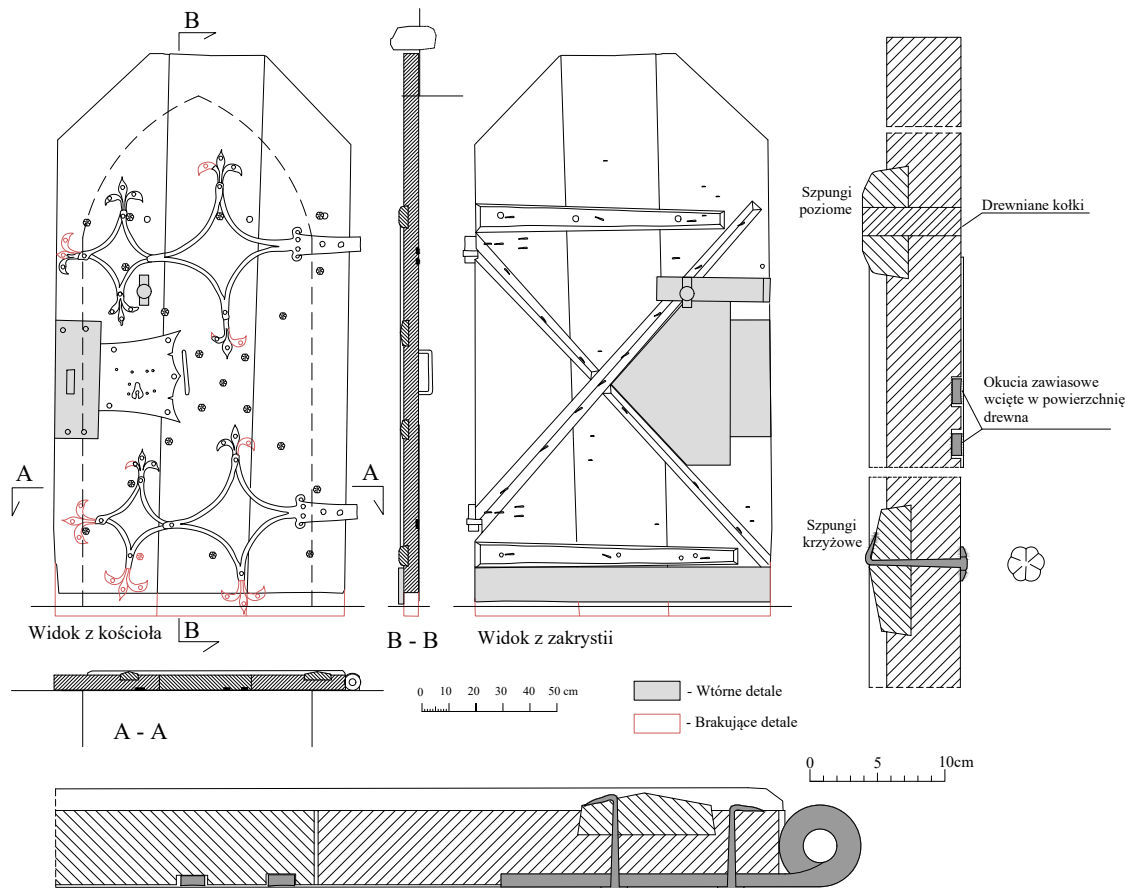
Ryc. 4. Drzwi deskowo-szpungowe z kościołów w Młoradzu i Marynowach.
 Fig. 4. Doors with dovetailed ledges from churches in Młoradz and Marynowy.

szy, bo prawdopodobnie z początku XVII w.) nawiązuje do stolarki ze Złotej Bramy zamku krzyżackiego w Malborku. Jest ona znacznie większych rozmiarów, jednoskrzydłowa z boczną furtką, wykonana z drewna dębowego (ryc. 7)³. Tych drzwi nie poddano jak dotąd kompleksowym badaniom fizyko-chemicznym, które pozwoliłyby na określenie czasu ich powstania. Jednak analiza zastosowanych rozwiązań: konstrukcji, obróbki, okuć, profili i osadzenia w otworze drzwiowym pozwala przypuszczać, że powstały równoległe z dekoracyjnym portalem na przełomie XIII i XIV w. Deski o szerokości 22–38 cm i grubości 4,5 cm opierano dwoma rodzajami kratownic: prostokątną w dolnej części z furtką i krzyżującą się w formie X w górnej części łamano-rozwieranej. Zamontowano je przy użyciu gwoździ przechodzących na wylot oraz drewnianych kołków rozmieszczonych naprzemiennie, choć z licznymi nieregularnościami. Do zamykania tej stolarki, poza zamkiem i skoblem (obecnie wtórnymi) oraz zasuwą, wykorzystywano drewnianą blokadę w postaci poziomo umieszczonej belki wsuwanej w zachowane do dzisiaj (po obu stronach ościeża) gniazda. Zawiasy osadzono w dość niespotykany sposób – w wycięte na powierzchni drewna rowki dopasowane kształtem do ich pasowej formy.

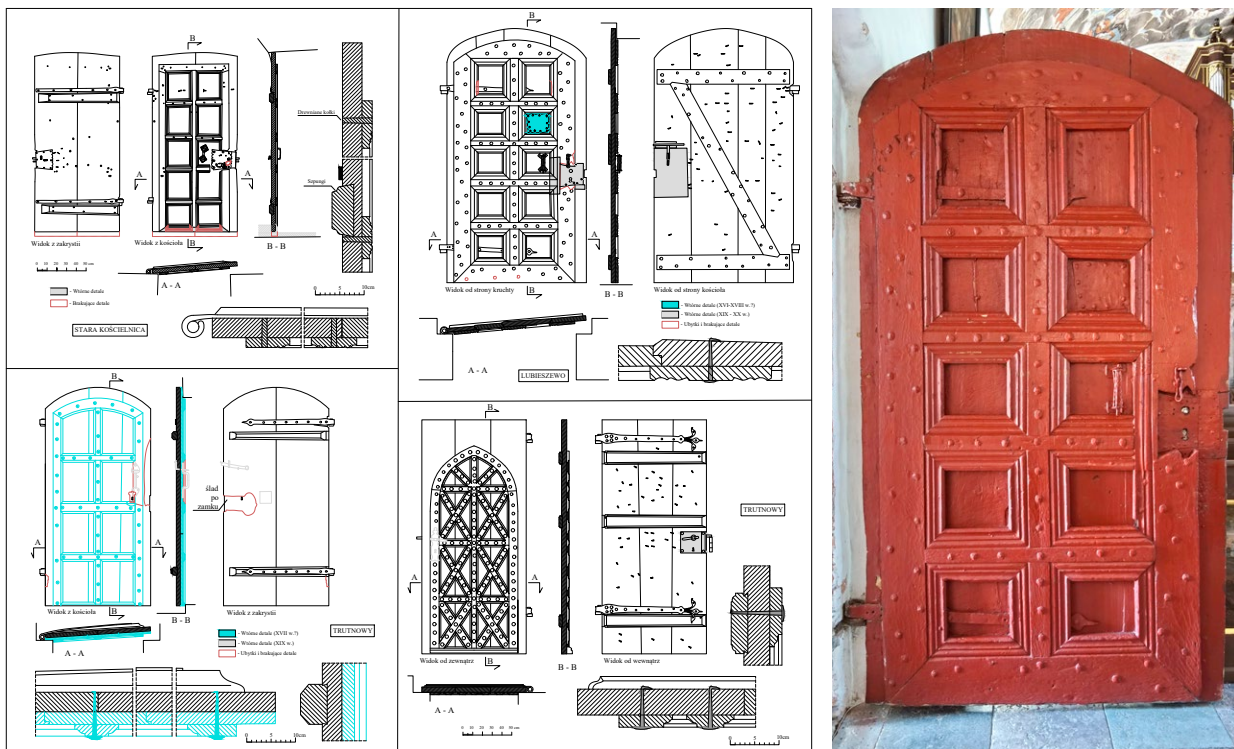
Dwie sztuki z wymienionych powyżej drzwi: w Marynowach i w Mątowach Wielkich zamykających zakrystie obite zostały od strony tych pomieszczeń płaciami blachy. Zabieg ten mógł mieć na celu zabezpieczenie przed włamaniem. Wiadomo, że w zakrystiach przechowywane były cenne paramenty liturgiczne. Dodatkowo w Marynowach przy zawiasie zamontowano żelazny element stanowiący blokadę uniemożliwiającą podważenie i wyjęcie skrzydła⁴. Innym sposobem zapobiegającym wyważeniu drzwi były wmurowane

frame was held in place with wooden pegs which passed through the entire thickness of the door. The east door of the church in Trutnowy has portcullis framing embellished with braces forming a saltire cross. This arrangement, though probably of later date (early seventeenth century), is similar to that seen on the door of the Golden Gate at the Teutonic castle in Malbork. The latter is a much larger, single-leaf, oak door with a wicket (Fig. 7). No comprehensive physico-chemical analysis which could help to determine when it was made has ever been carried out on this door. However, analysis of its design and production: its construction, finishing, ironwork, moldings and how it was mounted in the doorway, suggests that it was made at the same time as its decorative portal, hence in the 13th/fourteenth century. The door comprises boards of 22–38 cm wide and 4.5 cm thick, which were framed in two different ways: portcullis framing was used on the lower portion featuring the wicket, and saltire framing on the upper part, which is vertically split and hinged. The frames were attached to the boarding with clenched nails and wooden pegs used alternately, though with numerous irregularities in pattern. As well as securing the door with a lock and bolt (both now secondary), it was also barred by a horizontal, timber drawbeam, the ends of which were inserted into slots (on either side of the doorway), which survive to this day. The strap hinges of this door were mounted in a fairly unusual way—in channels cut into the surface of the timber and shaped to fit the straps.

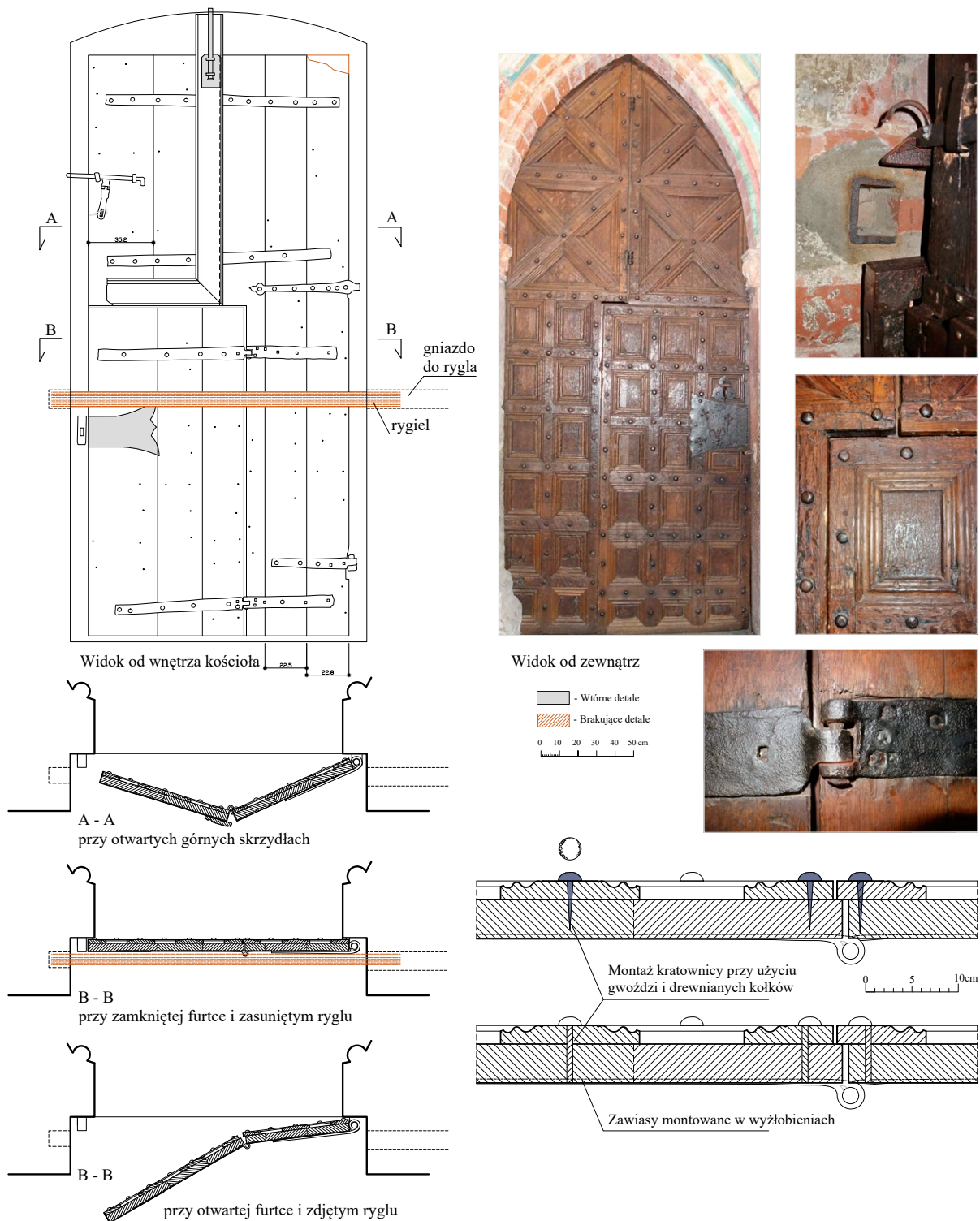
Two of the examples detailed above: the sacristy doors of the churches in Marynowy and Mątowy Wielkie, were clad with sheets of metal on the side facing the room interior. This may have been done as a safety measure to prevent break-ins, as sacristies

Ryc. 5. Drzwi do zakrystii kościoła św. Mateusza w Starogardzie Gdańskim.
 Fig. 5. Sacristy door of St. Matthew's Church, Starogard Gdański.

Ryc. 6. Drzwi opierane kratownicami z kościołów w Starej Kościelnicy, Lubieszewie, Trutnowach (do zakrystii i zewnętrzne w ścianie wschodniej). Kolorem szarym zaznaczono detale dodawane w XIX w., a niebieskim – w XVI–XVIII w.
 Fig. 6. Framed doors from churches in Stara Kościelnica, Lubieszewo and Trutnowo (sacristy door and external east door). Details added in the nineteenth century are marked in gray and between the sixteenth and eighteenth centuries in blue.

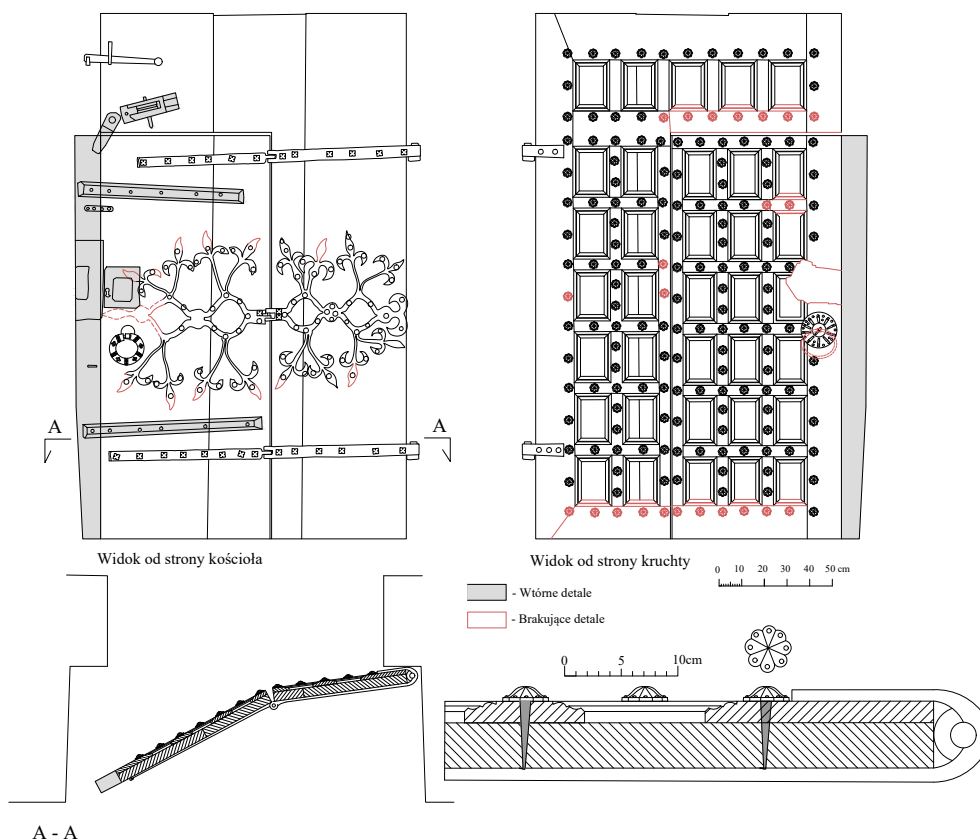

Ryc. 7. Drzwi w Złotej Bramie zamku krzyżackiego w Malborku.
 Fig. 7. Door of the Golden Gate at the Teutonic castle in Malbork.

ponad nimi płaskie kamienie (tzw. nadprożowe) wystające z lica muru. Zabezpieczenia te dotyczyły zwykle drzwi zewnętrznych i zidentyfikowano je w Miłoradzu i w Starogardzie Gdańskim⁵.

Warto też wspomnieć o drzwiach z kościoła św. Bartłomieja w Pasłęku (ryc. 8). Zachowały się tam 3 sztuki imponujących stolarek z XV w.: jednoskrzydłowe (do

were used for storing valuable liturgical paraments. In Marynowy, an iron fixture was also mounted next to the hinges, creating a blocking device that prevented the door leaf from being pried off its hinges and removed. Another method to prevent this happening was to install a flat stone above the door, which projected from the face of the wall. These sorts of security

Ryc. 8. Drzwi do kościoła św. Bartłomieja w Pasłęku.

Fig. 8. Door of St. Bartholomew's Church, Pasłęk.

zakrystii), jednoskrzydłowe z furtką (do kruchty południowej od wschodu) i największe, dwuskrzydłowe z dwiema furtkami (do kruchty południowej od zachodu). Zbudowano je z dębiny w konstrukcji deskowej opierzonej kratownicą prostokątną o stosunkowo gęstym podziale (ok. 9,5 x 16,5 cm).

Konstrukcji deskowych zdwojonych nie stwierdzono w analizowanych kościołach na terenie Żuław, natomiast reprezentują je drzwi z nieco oddalonej katedry w Pelplinie. Zamykają one wejścia do narożnych wieżyczek w ścianach wschodniej i zachodniej. Deski poziome o grubości 6 cm i szerokościach 33–47 cm występują na awersie, mają wykrój dostosowany do sklepionego łękiem odcinkowym otworu i wykonane są z dębiny. Natomiast znacznie cieńsze deski pionowe (3–4 cm) występują na rewersie, tworzą formę prostokąta i wykonane zostały z drewna sosnowego⁶. Obie warstwy zespolono dużą liczbą gwoździ przechodzących na wylot z zagiętymi po stronie rewersu końcówkami trzpieni. Gwoździe te rozmieszczone zostały na powierzchni poziomymi rzędami – naprzemiennie, jednak z pewnymi nieregularnościami.

Połączenia wzdłużne desek w wymienionych przykładach wykonywano na kilka sposobów: styk prosty – bezprofilowy, zakład lub w jednym przypadku (w Kończewicach) na pióro obce. Pomiędzy deskami na styk

measures were usually taken with external doors, and examples were noted in both Miłoradz and Starogard Gdański.

The doors of St Bartholomew's Church in Pasłęk (Fig. 8) are also noteworthy. This church has three surviving and impressive fifteenth-century doors: a single-leaf door (to the sacristy), a single-leaf door with a wicket (east entrance of the south porch), and the largest of the three—a double-leaf door with two wickets (west entrance of the south porch). They are all built of oak, consisting of boards with portcullis framing in which the cells are relatively small (ca. 9.5 × 16.5 cm).

Double-board construction was not observed in any of the examined churches in Żuław; however doors of this type can be seen somewhat further afield at the cathedral in Pelplin. They close the entrances to the corner towers in the cathedral's east and west walls. The horizontal boards, 6 cm thick and 33–47 cm wide, forming the front of each door are cut to fit a segmental arched doorway and are made of oak. In contrast, the reverse has much thinner (3–4 cm) vertical planks made of pine, which form a rectangle. The two layers of boarding are held together with a large number of clenched nails, the tips of which are bent over on the reverse side. The nails are spaced out in horizontal rows creating an alternating pattern, albeit irregular in some places.

bezprofilowy w Starogardzie Gdańskim w szczelinach znajdują się upchane pakuły lub sznur, jednak należy przypuszczać, że powstało to wtórnie na skutek uszczelniania prześwitów. Na deskach, zwłaszcza po stronie rewersów, widoczne są ślady obróbki. Najczęściej są to wzdłużne rowki pozostawione przez strug zdzierak, a czasami nawet ślady ociosywania siekierką [por. Spatzier 2020, s. 28–30].

Okucia

Zawiasy występujące na zaprezentowanych drzwiach gotyckich mają różne formy. Najbardziej dekoracyjne, złożone z bogato rozczłonkowanej wici tworzącej rząd rombów, z gałązkami zakończonymi lilijkami znalazły się w Pasłęku, w Tzewie oraz nieco prostsze w Starogardzie Gdańskim (ryc. 9). Taki schemat kompozycji tych okuć stosowany był w XIV i na początku XV w. na terenie całej Polski [Kopydłowski 1958, s. 8]. W Pasłęku wykorzystano tylko jeden zawias o tej formie w części centralnej na połączeniu z furtką. Dwa pozostałe wykonano jako proste – pasowe taśmy. Na większości pozostałych wzmiankowanych drzwi zawiasy mają zakończenia w formie trójlistnej lilijki. W jednym przypadku na dość dużym, centralnie umieszczonym zawiasie (w Marynowach) znalazła się wykuta inskrypcja z datą 1610 lub 1615, lub 1640. Ramiona tej lilijki, jak już wspomniano, wykonano ze skręconego pręta. Takie ukształtowanie znane jest z innych terenów – np. z drzwi (z końca XIII w.) katedry w Sandomierzu [Kopydłowski 1958, il. 12]. Dla drzwi żuławskich uznano je za późnogotyckie, co w konsekwencji było pomocne w datowaniu innych analogicznych rozwiązań⁷. W większości drzwi okucia zawiasowe były montowane na powierzchni desek. Jednak sporadycznie (w Malborku i w Starogardzie Gdańskim) wpuszczano je w specjalne wycięcia i wówczas niemal licowały się z drewnem.

Interesujący jest fakt, że niejednokrotnie okucia zawiasowe były częściowo przykrywane innymi elementami konstrukcji drzwi, np. poziomymi listwami (Stara Kościelnica) lub kratownicą (Lubieszewo). Czasami też ich końcówki były doginane przez dostosowanie krzywizny do wystających elementów konstrukcji. Analiza tego typu nieregularności, powierzchni drewna i okuć oraz śladów po przekształceniach nie doprowadziła do wniosku, że stan ten powstał wtórnie, na skutek przeróbek. Raczej należałoby sądzić, że było to rozwiązanie pierwotne i wynikało ze stopnia umiejętności projektowych lokalnych rzemieślników.

Znaczącym elementem zarówno konstrukcyjnym, jak i wpływającym na estetykę gotyckiej stolarki drzwiowej są gwoździe [Darecka 2016]. Służą do zespalania wszystkich elementów: kratownic, szpung, listew i okuć: zawiasów, zamków czy szyldów. Ich łebki zwykle są duże o różnych formach: spłaszczonych ostrosłupów, nieregularnych kolistych (wypukłych lub płaskich) albo ozdobnych rozetek. Najbardziej dekoracyjne łebki wystąpiły w Pasłęku. Kratownicę przytwierdzono tam gęsto nabitymi gwoździami o dużych

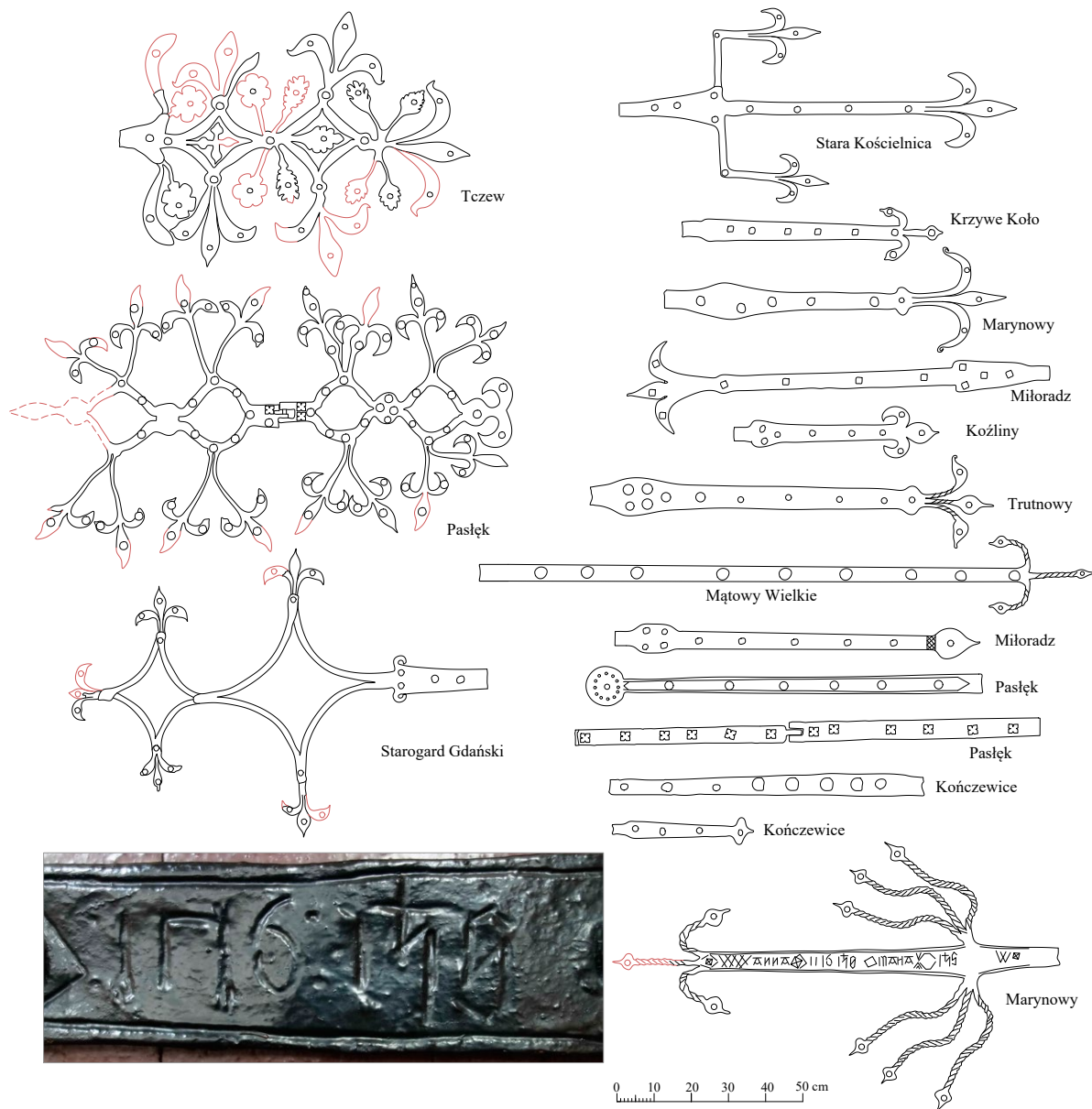
The joints between the vertical boards in the examples mentioned above represent a number of types: simple butt joints, lapped joints and in one instance (at Kończewice) free tongue joints. In Starogard Gdański, oakum or rope was packed into the spaces between the butt-jointed planks, but this was probably done as a secondary measure to seal any visible gaps. Evidence of woodworking can be seen on the boards, particularly on their reverse sides. This usually takes the form of longitudinal grooves left by a scrub plane, or even sometimes hewing marks left by an axe [see Spatzier 2020, pp. 28–30].

Ironwork

The hinges on the Gothic doors presented in this report are of various forms. The most decorative examples, with branched ends forming a row of lozenges from which further tendrils extend terminating in fleur-de-lis motifs, were found in Pasłek and Tzew, with slightly less elaborate ones noted in Starogard Gdański (Fig. 9). Designs of this type were used for ironwork across the whole of Poland in the fourteenth and early fifteenth century [Kopydłowski 1958, p. 8]. In Pasłek only one hinge of this type was used in the central part of the door, where a wicket was let into the leaf. Its two other hinges are of the simple strap variety. Most of the other doors discussed here have hinges with fleur-de-lis ends. In one instance (in Marynowy), a fairly large, centrally positioned hinge has the year inscribed on it: either 1610, 1615 or 1640. As mentioned earlier, the leaves of these fleur-de-lis ends are made of twisted rods. This particular form is also noted in other parts of the country—for example, on a late 13th-century door at the cathedral in Sandomierz [Kopydłowski 1958, ill. 12]. On Żuławy doors, this has been deemed a late Gothic feature, which has proved useful for dating other analogous examples. Most of the doors have hinges fixed to the surface of the boards. However, in a few sporadic cases (in Malbork and Starogard Gdański) they were set into specially prepared channels, leaving them almost flush with the wood.

It is notable that strap hinges were often partially covered by other door components, for example, by ledges (Stara Kościelnica) or framing (Lubieszewo). Sometimes their ends were also bent so that their curves fitted the shape of any protruding structural components. Analysis of these types of irregularities, and of the surfaces of the wood and ironwork, as well as of evidence pointing to alterations, did not suggest that this was the result of secondary modifications to the door. It seems more likely that this was the original form in which they were made, reflecting the design skills of the local craftsmen.

Nails were a significant component, both in terms of the construction and aesthetics of Gothic doors [Darecka 2016]. They were used to hold all of the component parts together: frames, ledges, braces and ironwork, be it hinges, locks or escutcheons. The nail heads are usually large and of various forms: pyramid-shaped,

Ryc. 9. Zestawienie gotyckich zawiasów występujących na Żuławach i w ich okolicy.
 Fig. 9. Gothic hinges used in and around the Żuławy region.

łebkach w formie wypukłej, precyzyjnie wykonanej rozetki (ośmio- lub dziewięciopłatkowej). Trzony gwoździ wykonywano z pręta o przekroju kwadratu i miały one formę zbieżną.

Charakterystyczną gotycką formą zamków był wykrój trapezowy o lekko wklęsłych bokach i czasami dekoracyjnych wycięciach łukowych na dłuższym z boków równoległych. Najbardziej typowy tego przykład znajduje się w drzwiach do zakrystii w Starej Kościelnicy. Na tarczy nałożone są tam wycięte z blachy elementy w postaci rozchylonych gałązek lilijek okalających otwór na klucz. Czasami po oryginalnym, niezachowanym już zamku zachowały się wcięcia w drewnie lub otwory po gwoździach. Takie ślady odczytać można na drzwiach w Lubieszewie. W Pasłęku tarcza jednego z zamków ma wykrój czworoboczny o wklęsłych

roughly round (convex or flat) or ornamental rosette. The most decorative are those in Pasłek, where the frame was fixed using closely spaced nails with large heads in the form of carefully made, convex rosettes (with either eight or nine petals). The nail shanks are square in section and of tapering form.

A characteristic form of Gothic lock was one that was trapezoidal in shape with slightly concave sides, sometimes featuring decorative scalloped edges on the longer of the two parallel sides. The most typical example is the lock on the sacristy door at Stara Kościelnica. The faceplate of the lock features applied decoration cut out of sheet metal in the form of splayed branches of fleur-de-lis surrounding the keyhole. In some cases where the original lock does not survive, impressions in the wood and nail holes are still visible. Evidence of

bokach i dekoracyjną blokadę rygla. Natomiast w Marynowach i Koźlinach zastosowano zamek skrzynekowy o formie liścia ostrego. W drugim przykładzie zamontowano go na stolarcie przy użyciu dużych wkrętów. Takie zamki i wkręty stosowano w Gdańsku od końca XVI w. Analogiczne w wykończeniu zamki, ale bez przedniej tarczy – z widocznymi mechanizmami jednorogowymi – znalazły się w Krzywym Kole oraz w kruchcie kościoła w Starej Kościelnicy.

Z gotyckich okuć należy też wymienić różnego rodzaju uchwyty służące do pociągania skrzydeł drzwiowych (ryc. 10). Uchwyt taki w Kończewicach wykonany został z jednego skręconego pręta zamocowanego na dwóch płaskich blaszkach (górnej i dolnej) wyciętych w formy esowe. Natomiast w Lubieszewie zbudowano go z czterech mniejszych, ale podobnie skręconych prętów zamocowanych w sposób ruchomy na blaszkach. Jeszcze inny, z prostą płaską częścią uchwytową, za to z dekoracyjnymi, wyciętymi ażurowo w formy rybich pęcherzy sztyldami, zastosowano w Marynowach. Z graniastego pręta o sfazowanych bokach i z romboidalnymi sztyldami zachował się uchwyt w zakrystii w Starej Kościelnicy. Uchwyt mógł mieć też formę antaby o kolistym ukształtowaniu. Dwa takie przykłady zachowały się na drzwiach w Pasłęku: jeden prostszy ze skręconego pręta, drugi wykonany z blachy dekorowanej ażurowymi wycięciami i nałożonymi elementami kostkowymi. Kółko z prostego pręta, ale za to zamocowane na ozdobnym romboidalnym sztyldzie z wycięciami w formie czwórliści, znajduje się na drzwiach kruchty w Starej Kościelnicy. Występowały również uchwyty z pręta, zakończone u góry i u dołu rozklepanymi płaszczyznami służącymi do montażu, połączone z trzpieniem uruchamiającym rygiel po przeciwnej stronie drzwi (np. w Marynowach – ryc. 10). Podstawowa forma tego elementu stosowana była aż do XIX stulecia.

Kolorystyka

Wykończenie powierzchni drewna wzmiankowanych drzwi było różne. Niektóre pozostawiono niemalowane z widocznym rysunkiem usłojenia. Drewno zabezpieczone było wówczas prawdopodobnie poprzez olejowanie. Jako przykład można wskazać dębową stolarkę do zakrystii w Starej Kościelnicy, a także zewnętrzną, sosnową w Mątowach Wielkich. Większość drzwi była wielokrotnie przemalowywana. Jak wykazały częściowe badania czy nieliczne przeprowadzone prace konserwatorskie, mogły one być malowane na kolor ciemnej zieleni, ciemnej czerwieni lub szarograciowy. Zarejestrowano też rozwiązania nietypowe. Analiza powierzchni stolarki w Starogardzie Gdańskim przy użyciu szkła powiększającego wykazała, że pierwotnie prawdopodobnie była ona pokryta skórą w kolorze czerwonym. Wskazują na to zachowane fragmenty znajdujące się zarówno przy łebkach gwoździ, jak i pod nimi. Takie rozwiązanie jak dotąd nie zostało udokumentowane w Gdańsku czy też na Pomorzu. Przyczyną tego może być brak zachowanych przykładów. Znane

this type can be seen on the door from Lubieszewo. In Pasłęk, the faceplate of one of the locks is rectangular with convex sides and a decorative bolt catch. In contrast, at Marynowy and Koźliny locks enclosed within a spearhead-shaped case were used. The latter example was fixed to the door using large screws. Locks and screws of this type first appeared in Gdańsk in the late sixteenth century. Locks of analogous form, but without a faceplate—revealing a single-bolt mechanism—were found at Krzywe Koło and in the porch of the church at Stara Kościelnica.

Gothic ironwork also includes a variety of different handles used to pull door leaves (Fig. 10). The handle on the door at Kończewice is a vertical one made from a single, twisted rod mounted between two flat metal plates (top and bottom) cut into S-shaped forms. In Lubieszewo the handle is made up of four smaller but similarly twisted rods, which are mounted between metal plates in such a way that the whole handle swivels. Yet another variety is represented by the vertical handle from Marynowy, which has a straight, flat grip but with decorative, openwork end plates featuring fish bladder motifs. A vertical handle made from an angular metal bar with beveled edges and lozenge-shaped endplates survives on the sacristy door at Stara Kościelnica. Drop ring handles with circular backplates are also represented. Two such examples survive on doors at Pasłęk: one is a simpler design made from a twisted metal bar, the other is made from a sheet of metal decorated with openwork and applied cubiform elements. A ring made from a plain rod, but mounted on a decorative, lozenge-shaped backplate with openwork quatrefoil motifs is found on the door of the porch at Stara Kościelnica. There are also upright handles made from a rod with flattened ends (top and bottom) which are fixed to the door. These handles have an integrated thumb-plate connected to a lifting bar which raises the latch on the other side of the door (e.g., at Marynowy – Fig. 10). Basic latches of this type remained in use right up until the nineteenth century.

Colors

The surface finishes of the analyzed wooden doors were varied. Some remained unpainted leaving grain patterns visible. In these instances, the wood was probably oiled to protect it. Examples of this include the oak sacristy door at Stara Kościelnica, and the external, pine door at Mątowy Wielkie. The majority of the doors were repainted multiple times. Limited-scope studies and a small number of completed conservation operations have shown that they may have been painted dark green, dark red or graphite grey. Some rather less typical surface treatments were also recorded. Examining the surface of a door from Starogard Gdański using a magnifying glass revealed that originally it had probably been covered with red leather. This is indicated by extant fragments both around and beneath the heads of nails. The use of such a covering has never yet been recorded in Gdańsk or even in Pomerania.

Lubieszewo

Stara Kościelnica

Kończewice

Marynowy

Tczew

Starogard Gdański

Marynowy

Mątowny Wielkie

Tczew

Pasłęk

Pasłęk

Ryc. 10. Zestawienie uchwytów.
Fig. 10. Comparison of handles.

są za to przykłady z Marburga – drzwi wejściowe do kościoła św. Elżbiety [Lütcke 1933] czy z dawnego opactwa cysterskiego w Maulbronn – drzwi frontowe kościoła. Podkład z czerwonej skóry częścię był stosowany pod ażurowe gotyckie okucia. Na drzwiach do zakrytych w Koźlinach częściowo odsłonięto kilka warstw barwnych. Obecnie są one jasnoszare. Pod tą warstwą znajdują się iluzjonistycznie namalowane drzwi klasycystyczne, a pod nimi, w kolejnej warstwie, postać świętego. W jeszcze starszej warstwie barwnej zaobserwowano na ciemnoszarym tle malowane fragmenty ornamentów. Poddanie tych drzwi konserwacji będzie zadaniem interesującym, ale też niezwykle trudnym z uwagi na dokonanie wyboru warstwy, do której należy usunąć przemalowania. Stolarce drzwiowe w Pasłęku obecnie są również pokryte przemalowaniami, ale jak wykazały wstępne odkrytki sondażowe, z pewnością pierwotnie były malowane, i to prawdopodobnie w kilku kolorach. Być może był to zestaw podobny do tego, który odnotowano na gdańskich gotyckich stolarzach: czerwień, zieleń, czerń i czasami ugier [Darecka 2005, 2010]. Potwierdzenie tej hipotezy może nastąpić dopiero po przeprowadzeniu badań laboratoryjnych i profesjonalnej konserwacji.

Analiza zabytkoznawcza

Niekiedy rozwarstwienie chronologiczne i ustalenie etapów przekształceń jest procesem złożonym i niejednoznacznym. Przykładem mogą być drzwi do zakrytych w Trutnowach. W obecnym kształcie mają konstrukcję deskową, dwuwarstwową ze szpungami i z opierzeniem kratownicą prostokątną. Cała powierzchnia pokryta jest wieloma warstwami przemalowań, co stanowi znaczne utrudnienie w badaniach. Analiza wszystkich elementów stolarskich wykazała, że pierwotnie prawdopodobnie były one deskowo-szpungowe, zbudowane z dwóch szerokich dech (po 54 cm). Od strony zakrytych widoczne jest w nich wycięcie po niezachowanym zamku o formie liścia ostrego. Takie zamki stosowano w XVI–XVII w. [Guć-Jednaszewska, Massowa 1985, s. 33], może to być zatem element datujący. Na powierzchni desek widoczne są ślady w postaci pionowych wgłębień powstałych na skutek obróbki strugiem zdzierakiem. W kolejnym etapie dodano drugą warstwę złożoną z trzech desek, i to również w układzie pionowym. Zapewne w tym samym czasie opierzono tę powierzchnię kratownicą prostokątną. Ponieważ skrzydło tym samym zyskało większą grubość, skośnie ścięto szpungi i przełożono (bądź wymieniono) zawiasy. Prosta, pasowa forma zawiasów z końcówkami w formie liścia ostrego mogła być wykorzystywana od późnego gotyku aż do XIX w., więc nie daje przesłanek do ustalenia czasu powstania. Natomiast opierzenie kratownicą prostokątną jest rozwiązaniem gotyckim. Jak wykazano powyżej, gotyckie formy w stolarce na Żuławach stosowano jeszcze w 1. połowie XVII w. Można zatem postawić hipotezę, że przekształcenie powstało na początku XVII w. Jednak można też rozważyć inne, odwrotne

The reason for this might be because no examples have survived. There are, however, known examples from Marburg—the entrance door of St Elizabeth’s Church [Lütcke 1933], and from the former Cistercian abbey at Maulbronn—the front door of the church. A layer of red leather was more commonly used beneath Gothic wrought-iron openwork. Several layers of color were partially revealed on the sacristy door at Koźliny. At present this door is pale grey. Beneath this coat is a trompe-l’oeil of a classical door, and the layer below that features a depiction of a saint. Details of painted motifs can be made out in an even earlier layer. The conservation of this door will be an interesting, though highly challenging task when it comes to deciding which layer to strip the paintwork down to. The doors from Pasłęk are also currently coated with numerous layers of paint; however, preliminary examination of small test areas has shown that they were undoubtedly originally painted, and probably in several colors. The color scheme may have been similar to that noted on Gothic doors in Gdańsk: red, green, black and occasionally ochre [Darecka 2005, 2010]. This hypothesis can only be verified through laboratory analysis and professional conservation.

Analysis

Identifying chronological sequences and determining the stages in which alterations were made is often a complicated process which yields ambiguous results. The sacristy door at Trutnowy is a good example of this. At present, this is a double-board door with dovetailed ledges and portcullis framing. The entire surface is covered in multiple coats of paint, making it very difficult to examine the door. Analysis of all of its timber components revealed that this had probably originally been a board door with dovetailed ledges, built from two wide planks (54 cm each). From the sacristy side, an impression left by a no-longer extant spearhead-shaped lock case is visible. Locks of this type were popular in the sixteenth–seventeenth centuries [Guć-Jednaszewska, Massowa 1985, p. 33], hence this may be indicative of the date of the door. The longitudinal grooves visible on the surface of the boards were made by a scrub plane. At a later stage, a second layer was added comprising three boards, which were also installed vertically. It was probably at the same time that the door was provided with a portcullis frame. As this made the door leaf much thicker, the ledges were cut back at an angle and the hinges were repositioned (or replaced). Simple strap hinges with spearhead ends were used from the late Gothic period right up to the nineteenth century, so these do not offer any dating clues. However, portcullis framing is a Gothic feature. As demonstrated above, Gothic designs were still used for Żuławy doors in the first half of the seventeenth century. Thus, we can speculate that the alterations to this particular door were made in the early seventeenth century. There is, however, another (opposite) scenario to consider: the

rozwiązanie: wcześniejszą warstwą była konstrukcja deskowa opierzona kratownicą prostokątną (XV w.?), a później, w XVI w., dodano wewnętrzną część deskowo-szpungową. Przeciwno temu rozwiązaniu przemawia jednak kilka faktów: gwoździe mocujące kratownicę przechodzą na wylot przez obie warstwy i mają zagięte końcówki, kratownica ma profil złożony z symy i uskoków, a jak wskazują zebrane przez autorkę materiały, w drzwiach z XIV–XVI w. taki profil jeszcze nie był powszechny. Poza tym forma łebków gwoździ również nie jest typowa dla tego czasu. Najczęściej wówczas stosowano na Pomorzu spłaszczone ostrosłupy lub płaskie, nieregularne, półkoliste. W przypadku dodania od strony rewersu konstrukcji deskowo-szpungowej prawdopodobnie szpungi zaplanowano by w innym niż obecne miejscu, aby nie było konieczności ich ścinania. Zatem postawiona wcześniej hipoteza o kolejności powstawania i dodawania poszczególnych elementów jest bardziej prawdopodobna. Jej potwierdzenie mogłoby nastąpić w czasie prowadzenia prac konserwatorskich – chociażby porównania liczby warstw barwnych.

Podobną analizę można przedstawić na przykładzie drzwi zamykających zakrytą fary w Tczewie. Ta stolarka ma konstrukcję deskowo-listwową, a od strony awersu dekoracyjne okucia zawiasowe w formie rozgałęzionych wici układających się w rząd rombów z kwiatkami i lilijkami. Dodatkowo znajduje się tam uchwyt z szyldami o gotyckiej formie, z ażurowymi trójlistnymi wycięciami. Pod tymi szyldami dano sukno w intensywnie zielonym kolorze o szafirowym odcieniu. W trakcie prac konserwatorskich ustalono, że konstrukcja stolarska prawdopodobnie powstała w XVIII w. i wówczas przełożono na nią gotyckie zawiasy [Kriegseisen 2010, s. 289]. Jednak i w tym przypadku rozważyć można rozwiązanie, że jest ona pierwotna. Przemawiałby za tym fakt zachowania sukna pod szyldami uchwytu. Taki sposób eksponowania ażurów okuć był popularny w średniowiecznej stolarce, choć słabo udokumentowany na terenie Gdańska, czy szerzej – Pomorza. Znanе są natomiast przykłady używania w tym miejscu czerwonej skóry z drzwi szpitala Świętego Ducha w Lubecie czy z ratusza w Lüneburgu. Natomiast za przełożeniem okuć zawiasowych na nową konstrukcję tych drzwi wskazuje użycie nietypowych dla średniowiecza mocujących je gwoździ (tuż przy haku zawiasowym) w postaci trójwymiarowych diamentów. Takie łebki gwoździ znane są z kilku gdańskich drzwi z XVII w. (np. wrota w przejeździe bramnym przy kościele Świętej Trójcy). Hipoteza, że gotycki uchwyt wraz z sukniem został przełożony na nową konstrukcję, również jest prawdopodobna. Sukno ściśle przylega do szyldów i obecnie jest z nim zespolone poprzez przemalowanie. Dodatkowo trzpień rączki uchwytu, zwykle wbijany w stolarkę i zaginany po drugiej stronie, tutaj wydaje się dość luźno przewleczony przez nawiercony otwór. Przełożony z wcześniejszych drzwi musiał być wówczas także łańcuch złożony z dwóch wydłużonych oczek. Natomiast szyld z otworem na klucz do zamka ma formę barokową, a zamek

earlier layer was the board construction with portcullis framing (fifteenth century?), to which the inner, ledged construction was added later, in the sixteenth century. On the other hand, there are several facts which do not support this theory: the nails holding the frame in place pass through both layers and their tips are bent over; the framing members feature ogee moldings, and, as evident from materials collated by the author, this type of molding was not yet widely used on doors between the fourteenth and the sixteenth centuries. In addition, the nail heads are also not of a form typical of this period. Nails used in Pomerania at that time most often had heads in the form of a flattened pyramid, or else were either flat, irregular or rounded. If the plan had been to add a ledged construction on the reverse side, then the ledges would probably have been installed in a different position so that it would not have been necessary to cut them back. In conclusion, the earlier hypothesis about the order in which the various parts of the door were made and added is the more likely. It might be possible to confirm this theory during the course of conservation work—for example, by comparing the number of layers of paintwork.

The sacristy door of the oldest parish church in Tczew can be analyzed in similar fashion. This door is of board construction with nailed-on ledges; the highly decorative hinges on the front of the door fan out in multiple branches forming a row of lozenges with flower and fleur-de-lis terminals. There is also an upright handle on this door with endplates of Gothic design decorated with openwork trefoil motifs. A piece of broadcloth which was vivid green with a sapphire tinge was placed beneath the endplates. During the course of conservation work it was determined that this door was probably built in the eighteenth century, when it was fitted with reused Gothic hinges [Kriegseisen 2010, p. 289]. However, it is also possible to argue that the whole door is of Gothic date. This is suggested by the survival of the broadcloth beneath the handle's endplates. This method of highlighting openwork door furniture was popular in the medieval period, though there are very few documented examples in Gdańsk, or even more broadly in Pomerania. However, examples of red leather being used for this purpose are known from a door in the Hospital of the Holy Spirit in Lübeck and from another in the town hall in Lüneburg. Conversely, the idea that old hinges may have been fixed to the new door is suggested by the use of nails (just next to the hinge pintle) with a three-dimensional diamond-shaped head, which is an unusual form for the medieval period. Nail heads of this type are noted on several seventeenth-century doors in Gdańsk (e.g., on the gate in the gateway leading to the Church of the Holy Trinity). The hypothesis that the Gothic handle and broadcloth may have been reused on the new door is also likely. The cloth adheres tightly to the endplates and has been fused to them by multiple coats of paint. The shaft of the handle, which was usually driven into the wood and bent over on the other side, in this in-

po stronie rewersu dodano pod koniec XVIII lub na początku XIX w. Przedstawione argumenty skłaniają do poparcia hipotezy, że konstrukcja stolarska powstała w XVII w. (ewentualnie w XVII/XVIII) i powtórnie użyto w niej niektórych okuć z XIV w.

Podsumowanie

Drzwi znajdujące się w małych wiejskich kościołach żuławskich w większości cechuje prostota, a nawet prymitywizm i nieporadność rozwiązań stolarskich, czasami też brak konsekwencji czy przypadkowość. Przykładowo drzwi prowadzące do zakrystii w Miłoradzu zbudowano z trzech dech. Dwie z nich połączone są ze sobą na zakład, a trzecia tylko na styk⁸. Elementy spajające konstrukcje, jak poprzeczne listwy albo zawiasy pasowe, czasami przybite są nierówno – nie w poziomie. Pola kratownic prostokątnych w obrębie jednego skrzydła nie są jednakowe, a ich połączenie często jest wykonane nie w linii prostej. Udokumentowane przykłady podobnych niekonsekwencji czy też braku wprawy w pracach stolarskich znane są i zostały zbadane na terenie Brandenburgii [Spatzier 2020, s. 29, 48, 90, 92, 112]. Wszystkie te cechy tworzą niepowtarzalny klimat wiejskiej lokalnej wytwórczości rzemieślniczej. Stolarzy znajdujące się w większych ośrodkach (np. Pasłęku) czy w malborskim zamku są już znacznie lepszej jakości technicznej i wykonane z większą dbałością o szczegóły. Porównując drzwi żuławskie z gdańskimi, należy stwierdzić, że niewiele jest między nimi podobieństw. Stolarzy w Gdańsku cechował wysoki poziom i precyzja stolarskiego wykonania. Najbardziej powszechna była tutaj konstrukcja deskowa opierzona kratownicami romboidalnymi z wpisanymi czwórliściami. Takiego rozwiązania nie stwierdzono na Żuławach. Natomiast występujące w kilku opisywanych przykładach opierzenie dużą kratownicą prostokątną z dodatkowymi poprzeczkami w formie X jest wariantem rzadko spotykanym na innych terenach. Analogiczne do nich znajdują się np. w Anglii [Campbell 2020, s. 95–96]. Opieranie kratownicami prostokątnymi o różnych rozmiarach stosowano dość powszechnie w Europie (m.in. w Niemczech, Niderlandach, we Włoszech), w tym także na Śląsku [Borowski 1920].

Za unikatowy w skali Pomorza i północnej Europy należy uznać zawias z inskrypcją znajdujący się w Marynowach. Okucia zawiasowe w formie rozgałęzionych wici z lilijkami w Gdańsku stosowane były sporadycznie – co prawdopodobnie w dużej mierze wynikało z opierzeń kratownicami romboidalnymi i z braku miejsca na tak rozbudowane okucia. Forma zamków i gwoździ wszędzie występowała dosyć podobna.

Pomimo prostoty stolarskich rozwiązań drzwi z żuławskich kościołków, mają duże znaczenie dla historii detalu architektonicznego oraz historii stolarskiej i kowalskiej wytwórczości. Z powodu pewnych niepowtarzalnych niedoskonałości rozwiązań, zachowanych śladów obróbki i użytkowania stanowią też znaczną wartość emocjonalną.

stance appears to be fairly loosely threaded through a pre-made hole. A chain consisting of two elongated links must also have been transferred from an earlier door. The escutcheon dressing the keyhole in this door is of a Baroque form, and the lock on the reverse was added in the late eighteenth or early nineteenth century. The arguments outlined above support the theory that this door was built in the seventeenth century (or possibly the seventeenth/eighteenth century) and was fitted with some reused fourteenth-century ironwork.

Conclusions

The doors found in small, rural churches in Żuławy are mostly simple if not primitive constructions of clumsy design, sometimes made with a lack of consistency or in a random manner. For example, the sacristy door in Miłoradz was made from three boards. Two of them were scarfed together, whilst the third was simply butt-jointed. Components which hold the door together, such as ledges and strap hinges, are sometimes nailed on crookedly (i.e., they are not perfectly horizontal). The cells of portcullis frames on a single leaf are not identical, and they are often misaligned. Similar examples of inconsistency or a lack of experience in woodworking have been recorded and analyzed in Brandenburg [Spatzier 2020, pp. 29, 48, 90, 92, 112]. All of these features create a unique picture of local, rural craftsmanship. Doors found in larger towns (e.g., Pasłęk) or at the castle in Malbork are of much higher technical quality and were made with greater attention to detail. Comparing Żuławy doors with Gdańsk doors reveals few similarities between them. Gdańsk doors are characterized by high quality and precision joinery. The most common form of construction was a board door with a diagonal (lattice) frame featuring quatrefoil motifs. This design was not noted anywhere in Żuławy. However, the use of a large portcullis frame with the addition of saltire framing, several examples of which are presented above, is a variant which rarely appears elsewhere. Analogies can be found, for example, in England [Campbell 2020, pp. 95–96]. Portcullis framing of various sizes was fairly common throughout Europe (e.g., in Germany, the Netherlands and Italy), including Silesia [Borowski 1920].

The hinge with an inscription on it noted at Marynowy is a unique find on both a Pomeranian and northern European scale. Elaborate hinge decorations in the form of branching tendrils with fleur-de-lis ends were used sporadically in Gdańsk—probably largely due to the use of lattice framing and the lack of space for such sizeable fittings. The types of locks and nails used were quite similar everywhere.

Despite their simple designs, the doors of Żuławy churches are very important to the history of architectural detail and the history of joinery and blacksmithing. Their unique imperfections, as well as the tool marks and traces of use on them, also render them of significant emotional value.

Poniższa tabela zawiera zestawienie zachowanych drzwi gotyckich uwzględnionych w artykule.

The table below provides a list of the surviving Gothic doors mentioned in this article.

Miejsce	Usytuowanie	Podział, konstrukcja	Wymiary w cm (szer. x wys.)	Gatunek drewna	Przypuszczalne datowanie	Kolorystyka
ŻUŁAWY						
Stara Kościelnica, kościół św. Jerzego	Pierwotnie zewnętrzne od strony pd., obecnie w kruchcie	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe	144 x 279	Drewno sosnowe	XIV–XV w.?	Pozostawione w niemalowanym drewnie
jw.	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe, opierzone kratownicą prostokątną	87 x 187	Deski sosnowe, kratownica dębowa	XIV–XV w.?	Pozostawione w niemalowanym drewnie
Mitoradz, kościół św. Michała Archaniola	Pierwotnie zewnętrzne od strony pd., obecnie w kruchcie	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe	152 x 262	Drewno dębowe	XIV–XV w.?	Kilkakrotnie przemalowane, na obecnym etapie badań pierwotne wykończenie drewna nieznane
jw.	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe	106 x 204	Deski sosnowe, poziome listwy dębowe	XIV–XV w.?	Przemalowane, obecnie w kolorze jasnoszarym
Krzywe Koło, kościół Znalezienia Krzyża Świętego	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe z zastrzałami	112 x 210	Drewno niewidoczne spod przemalowań	XVI–XVII w.?	Obecnie przemalowane, najstarsza warstwa ciemnozielona
Lubieszewo, kościół św. Elżbiety Węgierskiej	Kruchta pd.	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe z zastrzałem, opierzone kratownicą prostokątną	143 x 261	Deski sosnowe, kratownica prawdopodobnie dębowa	XVI w.?	Kilkakrotnie przemalowane, najstarsza warstwa ciemnoczerwona
Mątowny Wielkie, kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Zewnętrzne od zachodu	Jednoskrzydłowe z furtką, deskowo-listwowe	176 x 330	Drewno sosnowe	Pocz. XVII w.	Pozostawione w niemalowanym drewnie
jw.	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe, obite płacami blachy	106 x 218	Drewno sosnowe	XV/XVI w.	Po konserwacji, malowane na ciemnozielono
Kończewice, kościół Matki Bożej Wniebowzięcia	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe	105 x 199	Drewno sosnowe	XV w.	Awers przemalowany, w najstarszej warstwie ciemnoszaroniebieski, rewers pozostawiony niemalowany
Koźliny, kościół Matki Bożej Różańcowej	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe	108 x 198	Drewno sosnowe	XVI–XVII w.	Kilkakrotnie przemalowane – na awersie częściowo odsłonięta dekoracja ornamentalna i postać świętego
Marynowy, kościół św. Anny	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe obite płacami blachy	96 x 218	Drewno niewidoczne spod przemalowań	XV w.?	Kilkakrotnie przemalowane

jw.	Kruchta pd.	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe, opierzone deskami o układzie w jodełkę	120 x 246	Drewno niewidoczne spod przemalowań	1610	Przemalowane
Trutnowy, kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe, opierzone kratownicą prostokątną	108 x 224	Drewno niewidoczne spod przemalowań	XVI i XVII w.	Kilkakrotnie przemalowane
jw.	Zewnętrzne od wschodu	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe, opierzone kratownicą o układzie prostokątnym oraz X	107 x 240	Drewno sosnowe	XVI–XVII w.?	Przemalowane
INNE PRZYKŁADY						
Tczew, kościół farny Podwyższenia Krzyża Świętego	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-listwowe	124 x 227	Drewno dębowe	Okucia – XIV w., stolarka – XVII w.	Po konserwacji powierzchnia ciemnozielona
Pasłęk, kościół św. Bartłomieja	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe, opierzone kratownicą prostokątną	104 x 216	Drewno dębowe	XV w.	Przemalowane, pierwotnie prawdopodobnie malowane w kilku kolorach
jw.	Kruchta pd. od wschodu	Jednoskrzydłowe z jedną furtką, deskowe, opierzone kratownicą prostokątną	135 x 232	Drewno dębowe	XV w.	jw.
jw.	Kruchta pd. od zachodu	Dwuskrzydłowe z dwiema furtkami, deskowe, opierzone kratownicą prostokątną	229 x 299	Drewno dębowe	XV w.	jw.
Starogard Gdański, kościół św. Mateusza	Zakrystia	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe z dodatkowymi szpungami w formie X	108 x 200	Drewno dębowe	XV w.	Obecnie pozostawione w niemalowanym drewnie, pierwotnie powierzchnia awersu pokryta czerwoną skórą
jw.	Wejście na chór	Jednoskrzydłowe, deskowo-szpungowe	Ok. 90 x 160	Drewno niewidoczne spod przemalowań	jw.	Przemalowane
Pelplin, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny	Wejście do narożnych wieżyczek w ścianie wsch.	2 sztuki, jednoskrzydłowe, deskowe zdwojone	Ok. 92 x 184	Dębowe deski poziome (awers), sosnowe deski pionowe (rewers)	XIV/XV w.	Pozostawione jako niemalowane
jw.	Wejście do narożnych wieżyczek w ścianie zach.	Jednoskrzydłowe, deskowe zdwojone	100 x 190	jw.	jw.	Powierzchnia pomalowana na zielono w odcieniu oliwkowym – prawdopodobnie pierwotnie
Malbork, zamek krzyżacki	Wejście do kościoła NMP	Jednoskrzydłowe z dwupoziomą furtką, deskowe, opierzone kratownicą prostokątną o układzie w X	160 x 340	Drewno dębowe	XIII/XIV w.	Pozostawione jako niemalowane

Location	Door site	Door type and construction	Dimensions in cm (width × height)	Wood species	Probable date (century)	Color
ŻUŁAWY						
Stara Kościelnica, St. George's Church	Originally external, S entrance; now in porch	Single-leaf; boards with nailed-on ledges	144 × 279	Pine	fourteenth–fifteenth?	Unpainted wood
as above	Sacristy	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges and portcullis frame	87 × 187	Pine boards, oak frame	fourteenth–fifteenth?	Unpainted wood
Mitoradz, Church of St. Michael the Archangel	Originally external, S entrance; now in porch	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges	152 × 262	Oak	fourteenth–fifteenth?	Repainted several times; at present the original finish of the wood is unknown
as above	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges	106 × 204	Pine boards, oak ledges	fourteenth–fifteenth?	Repainted; currently pale grey
Krzywe Koło, Church of the Discovery of the Holy Cross	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges and braces	112 × 210	Wood not visible beneath paintwork	sixteenth–seventeenth?	Now repainted; earliest coat is dark green
Lubieszewo, Church of St. Elizabeth of Hungary	S porch	Single-leaf; boards with nailed-on ledges, brace, and portcullis frame	143 × 261	Pine boards, probably oak frame	sixteenth?	Repainted several times; earliest coat is dark red
Mątowny Wielkie, Church of SS Peter and Paul the Apostles	External, W entrance	Single-leaf with wicket; boards with nailed-on ledges	176 × 330	Pine	Early seventeenth	Unpainted wood
as above	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges, clad with metal sheets	106 × 218	Pine	fifteenth/sixteenth	Post-conservation, painted green
Kończewice, Church of the Assumption	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges	105 × 199	Pine	fifteenth	Front repainted, earliest coat is dark grey-blue; reverse left unpainted
Koźliny, Church of Our Lady of the Rosary	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges	108 × 198	Pine	sixteenth–seventeenth	Repainted several times; on front—partially exposed ornamental decoration and figure of saint
Marynowy, St. Anne's Church	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges, clad with metal sheets	96 × 218	Wood not visible beneath paintwork	fifteenth	Repainted several times;
as above	S porch	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges, faced with planks arranged in herringbone pattern	120 × 246	Wood not visible beneath paintwork	1610	Repainted
Trutnowy, Church of St. Peter and St. Paul the Apostles	Sacristy	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges and portcullis frame	108 × 224	Wood not visible beneath paintwork	sixteenth and seventeenth	Repainted several times
as above	External, E entrance	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges, portcullis frame and saltire frame	107 × 240	Pine	sixteenth–seventeenth	Repainted
OTHER EXAMPLES						
Tczew, Church of the Exaltation of the Holy Cross	Sacristy	Single-leaf; boards with nailed-on ledges	124 × 227	Oak	Ironwork – fourteenth, joinery – seventeenth	Post-conservation, dark green surface

Pasłek, St. Bartholomew's Church	Sacristy	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges and portcullis frame	104 × 216	Oak	fifteenth	Repainted; originally probably painted in several colors
as above	Entrance of S porch	Single-leaf with wicket; boards with portcullis frame	135 × 232	Oak	fifteenth	as above
as above	Entrance of S porch	Double-leaf with two wickets; boards with portcullis frame	229 × 299	Oak	fifteenth	as above
Starogard Gdański, St. Matthew's Church	Sacristy	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges and dovetailed braces forming saltire cross	108 × 200	Oak	fifteenth	Currently wood left unpainted; originally front surface covered with red leather
as above	Entrance to minstrel's gallery	Single-leaf; boards with dove-tailed ledges	c. 90 × 160	Wood not visible beneath paintwork	as above	Repainted
Pelplin, Cathedral of the Assumption	Entrance to corner towers in E wall	2 doors: single-leaf; double boards	c. 92 × 184	Horizontal oak boards (front), vertical pine boards (reverse)	fourteenth/fifteenth	Unpainted
as above	Entrance to corner towers in W wall	Single-leaf; double boards	100 × 190	as above	as above	Surface painted olive green (probably originally)
Malbork, Teutonic castle	Entrance to St Mary's Church	Single-leaf with two-level wicket; boards with portcullis frame and saltire frame	160 × 340	Oak	13th/fourteenth	Unpainted

¹ W niektórych kościołach znajdują się stolarki nowożytnie, powstałe w XVII i XVIII w., które również wymagają udokumentowania i szerszej analizy, np. drzwi zewnętrzne w Koźlinach, Krzywym Kole czy Lubieszewie.

² Prawdopodobnie jest, że część ta powstała w okresie późniejszym, na skutek przeróbek.

³ Jak dotąd badaniami objęto jedynie portal – Złotą Bramę [Jakubowska 2016, Poksińska 2015–2016]. Portal wraz ze stolarką drzwiową były udokumentowane rysunkowo przez Waltera Kyllmanna w 1858 r., a następnie w 1888 przez Conrada Steinbrechta. Jednak żaden z rysunków nie uwzględniał rewersu ani przekroju. Awers i rewers zintentyzował F. Borowski w 1920 r.

⁴ Podobny system zamontowania występuje w drzwiach do zakrystii kościoła św. Mikołaja w Gdańsku.

⁵ Analogiczne rozwiązanie znajduje się w Mirocinie Dolnym na Śląsku [Legendziewicz, Małachowicz 2002].

⁶ Na niektórych z tych drzwi widoczne są ślady napraw polegających na wymianie poszczególnych desek, gwoździ i zawiasów.

⁷ Datowanie takie znajdowało również potwierdzenie w rozwiązaniach konstrukcyjnych stolarki (np. opieranie deskami ułożonymi skośnie w „jodełkę”, stosowane przez cały okres nowożytny).

⁸ Na obecnym etapie badań nie stwierdzono, aby było to wynikiem późniejszych przeróbek.

Bibliografia / References

Opracowania / Secondary sources

Baranowska-Fietkiewicz Anna, hasła nr IX.1–IX.21, [w:] *Klejnot w Koronie Rzeczypospolitej. Sztuka Prus Królewskich*, t. 2: *Katalog*, red. Czesława Betlejewska, Gdańsk 2006.

Borowski F., *Genagelte und Füllungstüren des Mittelalters*, „Zeitschrift für Bauwesen” 1920, R. LXX.

Campbell W.P. James, *The historical development of the door from middle ages to the present day*, [w:] *Doors. History, Repair and Conservation*, red. James W.P. Campbell, Michael Tutton, London–New York 2020.

Darecka Katarzyna, *Gotycka stolarka drzwiowa w Gdańsku. Budowa, dekoracja, kolorystyka i konserwacja*, „Ochrona Zabytków” 2005, nr 2.

Darecka Katarzyna, *Kolorystyka gotyckich drzwi w gdańskich kościołach*, [w:] *Zabytkowa stolarka we wnętrzach sakralnych i jej problematyka konserwatorska*, red. Janusz Krawczyk, Toruń 2010.

Darecka Katarzyna, *Wybrane detale stolarki architektonicznej znalezione w trakcie badań archeologicznych w latach 2001–2003 w Zespole Przedbramia ul. Długiej w Gdańsku*, [w:] *Zespół Przedbramia ul. Długiej w Gdańsku. Studium archeologiczne*, red. Aleksandra Pudło, Gdańsk 2016.

Darecka Katarzyna, *Zabytkowa stolarka drzwiowa w Zespole Przedbramia ul. Długiej w Gdańsku*, [w:] *Rzemiosło artystyczne w Prusach Królewskich*, red. Jacek Kriegseisen, Gdańsk 2009.

- Guć-Jednaszewska Teresa, *Artystyczne okucia gdańskie XVI–XVIII w.*, „Gdańskie Studia Muzealne” 1978, t. 2.
- Guć-Jednaszewska Teresa, *Ślusarstwo w Gdańsku średniowiecznym XIV–XV w.*, „Gdańskie Studia Muzealne” 1976, t. 1.
- Guć-Jednaszewska Teresa, Massowa Zbigniew, *Kowalstwo artystyczne i odlewnictwo. Katalog*, Malbork 1985.
- Jakubowska Bogna, *Magiczna przestrzeń Złotej Bramy w Malborku. Progres badawczy czy regres?*, Malbork 2016.
- Kopydłowski Bogusław, *Polskie kowalstwo architektoniczne*, Warszawa 1958.
- Kriegseisen Anna, *Badania i konserwacja gotyckich elementów wyposażenia zakrytych kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Tczewie*, [w:] *Zabytkowa stolarka we wnętrzach sakralnych i jej problematyka konserwatorska*, red. Janusz Krawczyk, Toruń 2010.
- Legendziewicz Andrzej, *Drzwi z ornamentem snycerskim w architekturze średniowiecznej na Śląsku*, „Architectus” 2002, nr 1(11).
- Legendziewicz Andrzej, *Średniowieczne ornamenty i okucia drzwi na Śląsku – systematyka*, [w:] *Svorník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stovebněhistorického průzkumu 3.–6. 2023 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*, Praha 2004a.
- Legendziewicz Andrzej, *Wrota i drzwi w średniowiecznej architekturze mieszczańskiej na Śląsku*, „Architectus” 2004b, nr 1(15).
- Legendziewicz Andrzej, Małachowicz Maciej, *Drzwi plakietowe na Śląsku*, [w:] *Monumenta Conservanda sunt. Księga ofiarowana profesorowi Edmundowi Małachowiczowi w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. Jerzy Jasieńko, Wrocław 2001.
- Legendziewicz Andrzej, Małachowicz Maciej, *Średniowieczne mechanizmy zamknięcia i blokady drzwi*, [w:] *Civitas & Villa. Miasto w średniowiecznej Europie Środkowej*, Wrocław–Praha 2002.
- Lütcke Hubert, *Die Wiederherstellung des St.-Elisabeth-Kirche in Marburg an der Lahn*, „Die Denkmalpflege Zeitschrift für Denkmalpflege und Heimatschutz” 1933, z. 1/2.
- Schmid Bernhard, *Bau- und Kunstdenkmäler Pomesaniens, Kreis Stuhm*, Danzig 1909.
- Schmitz Wilhelm, *Die Mittelalterlichen Metal- und Holz-Türen Deutschlands ihr Bildwerk und ihre Technik*, Trier 1905.
- Singer Wilhelm, *Die Entwicklung der hölzernen Tür erläutert an Beispielen aus Danzig*, Dortmund 1927.
- Spatzier Jörg, *Mittelalterliche Bohlentüren im Raum Brandenburg. Eine baugeschichtliche und technologische Untersuchung*, Berlin 2020.
- Stuttman Ferdinand, *Deutsche Schmiedeeisenkunst*, t. 1: *Mittelalter*, München 1927.
- Tajchman Jan, *Drewniane drzwi zabytkowe na terenie Polski: systematyka i problematyka konserwatorska*, „Ochro- na Zabytków” 1991, nr 44/4 (175).
- Weissenberger Ulf, *Eiserne Schönheiten. Schloss und Schlüssel*, Battenberg 2011.
- Zirkwitz Viktor, *Die bauliche Entwicklung der Dorfkirche von der Ordenszeit bis zur Gegenwart im Gebiet des ehemaligen Freistaates Danzig unter besonderer Berücksichtigung der Kirchen der Danziger Höhe und Niederung*, Danzig 1940.

Teksty źródłowe / Source texts

- Lubocka Maria, „Kościoły gotyckie na Żuławach. Praca wykonana na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku”, t. 1–8, Elbląg 1976–1979, mps.
- Poksińska Maria, „Badania portalu »Złota Brama«”, Malbork–Toruń 2015–2016, mps.

Streszczenie

W artykule przedstawiono zachowaną gotycką stolarkę drzwiową z obszaru Żuław Wiślanych i ich najbliższego sąsiedztwa. Zakresem czasowym objęto XIV–XVI w., a nawet początek XVII. Wynika to z tak długiego okresu stosowania na tym obszarze rozwiązań gotyckich. Celem opracowania było udokumentowanie i utrwalenie wartości drzwi, często zaniedbanych i niedocenianych ze względu na prostotę rozwiązań. Analizie poddano przede wszystkim ich konstrukcję, dekorację, okucia oraz w ograniczonym zakresie sposób wykończenia powierzchni. Przeprowadzone badania wykazały, że pomimo przekształceń niektórych zachowanych przykładów oraz w większości ich bardzo prostej, a nieraz nawet prymitywnej budowy, drzwi mają dużą wartość naukową, historyczną i emocjonalną. Stanowią przykład lokalnej wytwórczości rzemieślniczej. Ich zachowanie i poddanie konserwacji jest ważnym zadaniem na najbliższą przyszłość.

Abstract

This paper presents a catalogue of surviving Gothic doors found in and around the fenland region of Żuławy Wiślane. They range in date from the fourteenth to sixteenth century, and even the early seventeenth century. This is due to the enduring popularity of Gothic designs in this region. The aim of this study was to compile a lasting record of these doors, many of which are neglected and underappreciated because of their simple designs. Analysis focused primarily on the construction, decoration and ironwork of the doors, and, to a limited extent, on their surface finishes. The study found that despite alterations to some of the surviving examples, and the very simple, in some cases even primitive, construction of the majority of them, these doors are nonetheless of significant evidential, historical and emotional value. They are an example of local craftsmanship. Their preservation and conservation are important tasks for the immediate future.